

ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΑ

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΞΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΙΔΡΥΘΕΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ
ΠΡΟΝΟΙΑ, ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΒΛΑΧΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ, ΔΕ ΤΩΝ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ
ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΒΙΖΟΥΚΙΔΟΥ
ΕΝ ΒΕΡΟΛΙΝΩ,
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΝΑΓΝΟΣΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΛΚΙΒΙΑΔΟΥ ΚΟΝΤΟΠΑΝΟΥ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ
ΕΝ ΤΗ, ΙΕΡΑ, ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙ

ΕΤΟΣ ΤΡΙΤΟΝ
1928

Ε.Υ. Δ. Μ.Ε. Κ.Τ.Ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ 21 ΜΑΡΤΙΟΥ 1800
ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΝΟΜΙΑ ΤΩΝ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ
ΠΡΕΒΕΖΗΣ, ΠΑΡΓΑΣ, ΒΟΝΙΤΣΗΣ ΚΑΙ ΒΟΥΘΡΩΤΟΥ

ΥΠΟ

ΑΡΙΣΤΕΙΔΟΥ ΒΡΕΚΟΣΗ

Δικηγόρου

I.

Ἐρευνῶν τὴν ὀργάνωσιν τῶν ἑλληνικῶν δήμων καὶ τῶν ἐνώσεων αὐτῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ἐν Ἠπειρῷ συνήντησα δημοτικὸν συνασπισμὸν ἀκμάσαντα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος (1800—1807) εἰς τὴν νότιον Ἠπειρον. Ἡ ὑποδειγματικὴ ὀργάνωσις τῆς ἐνώσεως ταύτης ἀποτελεῖ λαμπρὰν σελίδα εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν δήμων καὶ τοῦ νεωτέρου δημοσίου Ἑλληνικοῦ δικαίου.

Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐνώσεις δήμων κατὰ τὸν 18ον καὶ 19ον αἰῶνα συναντῶμεν πολλὰς ἀκμαζούσας ἰδίᾳ ἐν Ἠπειρῷ¹. Ἡ ὑφ' ὑμῶν δμως σήμερον ἐξεταζομένη διαφέρει τῶν ἄλλων, διότι αἱ μὲν ἄλλαι (φέρ' εἰπεῖν ἢ τοῦ Ζαγορίου, τῶν Βλαχοχωρίων κλπ.) ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ὡς τοιαῦται, χορηγήσαντος εἰς αὐτὰς τὰ προνόμια τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως οἰκεία βουλήσει, ὁ δὲ συνασπισμὸς τῶν ἡπειρωτικῶν πόλεων, ὡς συνεκροτήθη κατὰ τὸ 1800, προέκυψεν ἐκ συνθήκης, ἣτις ἐδέσμευε τὴν Πύλην εἰς τὴν χορήγησιν τῶν προνομίων, αἵτινα οὕτως εἰπεῖν καθώριζον καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως.

Ἐνῶς δηλαδὴ ἡ χορήγησις ἢ ἡ ἄρσις τῶν προνομίων εἰς τὰς ἄλλας ἐνώσεις δήμων ἦτο ἀποτέλεσμα προσωπικῆς διαθέσεως τοῦ Σουλτάνου ἀπέναντι τῶν ὑπηκόων του, ἡ χορήγησις καὶ ἡ ἄρσις τῶν προνομίων τῶν Ἠπειρωτικῶν πόλεων Πρεβέζης Πάργας καὶ λοιπῶν ἦτο ἀποτέλεσμα

¹ Ἀξιόλογον μελέτην, ἣ ὁποία τέμνει νέας κατευθύνσεις εἰς τὸν τρόπον τῆς μελέτης καὶ τῆς ἐρεῦνης τῶν θεσμῶν τῶν δήμων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, ἐδημοσίωσεν ἤδη ὁ καθηγητὴς κ. Περικλῆς Βυζουκίδης ἐξ ἀφορμῆς τῶν προνομίων τοῦ Ζαγορίου εἰς τὰ «Ἠπειρωτικὰ Χρονικά». Ἀτυχῶς αἱ συλλογαί, τὰς ὁποίας μέχρι σήμερον κατέχομεν περὶ τῶν θεσμῶν τοῦ Ζαγορίου, ὡς ἢ τοῦ Λαμπρίδου καὶ τινες ἄλλαι, δὲν ἐγένοντο μὲ σκοπὸν προσαρμογῆς πρὸς γενικωτέρας κατευθύνσεις. Ἰκανοποιῶν μόνον τοπικιστικὴν φιλοτιμίαν, ἦσαν δὲ συλλογαί παντοίων πληροφοριῶν συχνὰ ἀσχέτων πρὸς τὸ κύριον θέμα.

οιόνει συμβάσεως, ἧτις παρεβιάζετο (ὅπως καὶ συνέβη διὰ τῆς τροποποιήσεως ἢ ὀλοτελοῦς ἄρσεως αὐτῶν).

Ὅπως ὁμοίως εἰς τὰς ἄλλας ἐνώσεις δήμων ἀνεγνωρίσθησαν προϋπάρχουσαι κοινοτικαὶ αὐτοτέλειαι, οὕτω καὶ εἰς τὰς Ἑπειρωτικὰς πόλεις Πρέβεζαν καὶ λοιπὰς ἐπληρωθῶθησαν ὡς πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν πολίτευμα τὰ ἐπὶ Ἑνετῶν πρὸ τοῦ 1797 κρατήσαντα.

II.

Ἡ Πρέβεζα, ἡ Πάργα, ἡ Βόνιτσα καὶ τὸ Βουθρωτὸν ἀπὸ τῆς συνθήκης τοῦ Passarowitz τοῦ 1718² περιήλθον εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Ἑνετῶν ἀκολουθοῦσαι τὴν τύχην τῶν Ἰονίων νήσων μέχρι τῆς συνθήκης τῆς 17 Ὀκτωβρίου 1797³, ὁπότε περιήλθον εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Γάλλων. Τῷ 1798 ἐπέδραμεν ὁ Ἀλῆ Πασᾶς κατὰ τῶν πόλεων τούτων (ἐξαιρέσει τῆς Πάργας) καὶ ἐκυρίευσεν αὐτάς.

Προκειμένου νὰ ρυθμισθῇ μεταξὺ Ρώσων καὶ Τούρκων ἡ τύχη τῶν Ἰονίων νήσων, προέβαλε τὸ ζήτημα τῆς τύχης καὶ τῶν Ἑπειρωτικῶν πόλεων, αἵτινες ἐθεωροῦντο διοικητικῶς ἠνωμένοι πάντοτε μετὰ τῶν πρώτων. Μεταξὺ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Ἰονίων νήσων, τοὺς ὁποίους ὠρεῖε τὸ ἀπὸ 9 Ὀκτωβρίου 1799 Διάταγμα τῆς Ἰονίου Γερουσίας, ἐξελέγη διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν διαπραγματεύσεων ἀντιπρόσωπος τῶν Ἑπειρωτικῶν πόλεων ὁ Ἑνετὸς Ὅριος. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Ἰονίων νήσων ὑπέβαλον εὐθὺς ἀμέσως δύο ὑπομνήματα, ἓν πρὸς τὸν Τούρκον πρωθυπουργὸν Ρεῖζ Ἐφένδην καὶ ἕτερον πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν λοιπῶν Δυνάμεων. Καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον ὡς πρὸς τὰς Ἑπειρωτικὰς πόλεις ἐζήτησαν α) τὴν ἐκκένωσιν τῆς Πρεβέζης, Βονίτσης καὶ Βουθρωτοῦ, χωρῶν ἠνωμένων τέως μετὰ τῶν πρώην Ἑνετικῶν κτήσεων καὶ καταληφθεισῶν βιαίως ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, β) ἀποζημίωσιν διὰ τὰς φθοράς, ὧν ἐγένετο αἰτιὸς ὁ Ἀλῆ Πασᾶς πρὸς ζημίαν τῶν Ἑπειρωτικῶν πόλεων, γ) τὴν τήρησιν τῆς κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν γραμμῆς, ἧτις ἐχρησίμευσεν ὡς ὄριον μεταξὺ τῶν πρώην Ἑνετικῶν κτήσεων καὶ τῆς Ἐπικρατείας (sic) τοῦ Πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ἐζήτησαν ὅπως αἱ Ἑπτὰ νῆσοι μετὰ τῶν ἐν Ἑπιείρῃ ἠνωμένων χωρῶν ἀναγνωρισθῶσιν ὑπὸ τῶν αὐτῶν τῶν ἀντιπροσώπων, πρὸς οὓς ἀπευθύνετο τὸ ὑπόμνημα, ὡς ἐλευθέρη Πολιτεία.

Πρὶν ὁμοίως ὑποβληθῶσι τὰ ὑπομνήματα τῶν ἀντιπροσώπων, εἶχον ἀρχίσει αἱ μεταξὺ τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης διαπραγματεύσεις,

²) Codex Italiae Diplomaticus. Lünig, Francfurti & Lipsiae 1725. Tom. I, pars II, sectio VI, 49.

³) Recueil de Traités τοῦ de Martens Τόμ. VI, σελ. 49. Εἰς τὸ αὐτὸ Recueil εἴρεται καὶ ἡ συνθήκη τοῦ 1800 ἐν τόμῳ VII.

αἰτινες περιστρέφοντο περὶ τὰς ἐξῆς λύσεις: 1) Αἱ Ἴόνιοι νῆσοι, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν Ἑπειρωτικῶν πόλεων, ν' ἀποτελέσουν Ἡγεμονίαν, ἧς τὴν ἐγγύτησιν ν' ἀνελάμβανον αἱ Σύμμαχοι Δυνάμεις. 2) Νὰ παραχωρηθῶσιν εἰς δύναμιν δευτέρας τάξεως. 3) Νὰ τεθῶσι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, διοικούμεναι μὲ πολίτευμα ἀριστοκρατικόν, ὡς τὸ κρατήσαν ἐν Ραγούζη. Καὶ ἡ μὲν Πύλη ἐπέμεινε εἰς τὸ ν' ἀποτελέσουν αἱ πόλεις αὗται ἡγεμονίαν ἀνάλογον τῆς Μολδαυίας καὶ Βλαχίας. Ἡ δὲ Ρωσσία ἤξλου ν' ἀπαρτίσουν ἀριστοκρατικὴν πολιτείαν. Εἶναι ἀξιοσημεῖωτον ὅτι τόσον οἱ Ρῶσσοι ὥσον καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐξῆρον πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν ἰσχυρισμῶν τῶν ἐπαναστατικῶν τῶν ἰδεῶν τῶν κατοίκων, τὸ ὅποιον τοὺς κατέστησεν εἰς ἄκρον δυσπειθεῖς⁴. Τοῦτου ἕνεκεν οἱ μὲν Τοῦρκοι ἔλεγον ὅτι ρέπουν εἰς ταραχὰς δηλητηριασθέντες ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ προέτεινον τὴν ἡγεμονίαν, οἱ δὲ Ρῶσσοι ἀντέφερον ὅτι λαὸς Εὐρωπαϊκὸς δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν ν' ἀνεχθῆ τοὺς χρόνους ἐκείνους νὰ διοικῆται ἀπὸ Ἡγεμόνας ὑποκειμένους εἰς κεφαλικάς ποινάς, ὅπως οἱ τῆς Μολδαυίας καὶ Βλαχίας.

Τέλος διὰ τῆς συνθήκης τοῦ 1800 καθιερώθη μικτὸν σύστημα τῶν μὲν Ἰονίων νήσων ἀποτελεσασῶν Πολιτείαν φόρου ὑποτελῆ εἰς τὴν Πύλην, τῶν δὲ ἑπειρωτικῶν πόλεων ἐκχωρηθεισῶν εἰς τὴν Τουρκίαν⁵.

Ἡ ἐπιθυμία ὁμοῦ τῶν Ἰονίων καὶ τῶν Ἑπειρωτῶν ὅπως συμβιώσασιν ὑπὸ κοινὸν πολιτικὸν καθεστῶς, ὡς καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, φαίνεται καὶ πάλιν κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις τοῦ συνεδρίου τῆς Βιέννης. Οὕτως ἡ Ἰόνιος Γερουσία προκειμένου καὶ πάλιν νὰ ρυθμισθῆ ἡ τύχη τῶν Ἰονίων νήσων λόγῳ τῶν μεσολαθησάντων γεγονότων ἀπέστειλε τὰς παραμονάς τοῦ συνεδρίου τῆς Βιέννης ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀντιπρόσωπον εἰς Βιέννην, ἵνα περιμένῃ τὴν ἐναρξιν τοῦ συνεδρίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπόμνημα

⁴) Τὸ δυσπειθὲς τῶν κατοίκων τῶν χωρῶν αὐτῶν προῦπήρξε τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἰσως διότι αὗται εἶχον καταστῆ ἐπὶ Ἐνετῶν κέντρα τῶν ἀρματολῶν καὶ τῶν κλεφτῶν. Οὕτω μανθάνομεν ἀπὸ τὴν ἐκθεσιν τοῦ decreto τῆς 15 Φεβρουαρίου 1771 ὅτι τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα τῆς Πρεσβείας κατῴρθουν νὰ διαφεύγουν τὴν πληρωμὴν τῶν βαρέων διόδων τοῦ Ἀμβρακικοῦ πρὸς βλάβην τῶν Ἐνετικῶν συμφερόντων, τοῦτου δ' ἕνεκα ἀπηλλάγησαν δυνάμει νόμου καὶ τὰ ὑπὸ ἐνετικὴν σημαίαν πλοῖα, διὰ νὰ δύνανται νὰ συναγωνίζωνται τὰ τῆς Πρεσβείας.

⁵) Φαίνεται ὅτι ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων ὁ μὲν Ὅριος ἐπεθύμει εὐλικρινῶς τὴν ἐνωσιν μετὰ τῶν Ἑπειρωτικῶν χωρῶν, ἐνῶ δὲ Καποδίστριας καὶ ὁ Σιγοῦρος ἀπέκρουον ταύτην δικαιολογούμενοι ὅτι θ' ἀπέτελει κτήμα δαπανηρὸν διὰ τὰς Ἰονίους νήσους καὶ ὅτι θὰ ἔδιδε προσέτι χώραν εἰς ἀφορμὰς διενέξεων διαρκῶν μὲ τοὺς Τοῦρκους. Τοῦτου ἕνεκεν μετὰ τὴν καθιέρωσιν τοῦ μικτοῦ συστήματος, καθ' ὃ αἱ Ἑπειρωτικαὶ χώραι ἐχωρίζοντο τῶν Ἰονίων νήσων, τὰ πλήθη ἐπυρπόλησαν τὰς οἰκίας τοῦ Καποδίστρια καὶ τοῦ Σιγοῦρου κατηγοροῦντα αὐτοὺς ὡς προδόσαντας τὰ ἔθνικα συμφέροντα, διότι δὲν ἐπέμειναν εἰς τὸ κοινὸν ὑπόμνημα τῶν ἀντιπροσώπων, δι' οὗ ἐζητεῖτο ἡ ἐνωσις, καὶ οὕτω ἐχωρίσθησαν αἱ Ἑπειρωτικαὶ πόλεις τῆς Ἰονίου Πολιτείας.

πρὸς τὰς Δυνάμεις (9/21 Μαΐου 1814), ἐν ᾧ μεταξὺ ἄλλων ἐτονίζετο ὅτι ἡ Γερουσία τῶν ἑπτανησίων διακηρύττει ἐνώπιον τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ὅτι ἡ μόνη θέλησις τοῦ ἑπτανησιακοῦ λαοῦ ἦτο α') ὅπως ἡ πολιτεία τῶν ἑπτὰ νήσων τοῦ Ἰονίου ἐπισήμως ἀναγνωρισθῆ ἀνεξάρτητος καὶ ἐλευθέρᾳ πάσης ὑποτελείας, β') . . . καὶ γ') ὅπως αἱ πρόφην Ἐνετικάι χῶραι Πρεβέζης, Πάργας καὶ Βονίτης μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν ἐπὶ τῆς Ὀθωμανικῆς Ἠπείρου προσαρτηθῶσι τῇ Ἰονίῳ Πολιτείᾳ. Ἡ Ἀγγλία διὰ τοῦ ἄγγλου ἀρμοστοῦ Cambell ἀποδώσασα ἰδιωτικὴν ἰδιότητα εἰς τὸ ἔγγραφον ὄχι μόνον ἠρνήθη νὰ δεχθῆ τοὺς Ἰονίους ὡς ἀποτελοῦντας αὐτόνομον ἐπικράτειαν, ἀλλὰ καὶ ἐπετίμησε τοὺς ἑπτανησίους διὰ τὸ δικαίωμα, τὸ ὁποῖον ἔλαβον ν' ἀποστείλωσιν ἀντιπρόσωπον εἰς Βιέννην, χαρακτηρίσασα τοῦτο ὡς ἀνάρμοστον. Ἐτι δὲ ὁ Cambell ἀπηγόρευσε εἰς τὴν Σύγκλητον νὰ διατηρῆ καὶ ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Καποδιστρίου.

Μὴ δυναμένου δὲ νὰ παραστῆ ἀντιπροσώπου τῶν Ἰονίων εἰς τὸ Συνέδριον κατόπιν τούτων, ἀνέλαβεν ὁ Καποδιστριας ν' ἀντιπροσωπεύσῃ τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα κρυπτόμενος ὀπισθεν τῆς ἰδιότητος τοῦ Ρώσου πληρεξουσίου. Ὁ Καποδιστριας ὑπέβαλε σχέδιον ρυθμίζον τὰ τῆς τύχης τῶν Ἰονίων πρὸς τὸν Μυλόρδον Clancarty διὰ τῆς ἀπὸ 28/9 Ἀπριλίου 1815 ἐπιστολῆς του, δι' ἧς δὲν ἐλησμόνησε καὶ νὰ διαμαρτυρηθῆ διὰ τὴν στάσιν τοῦ Cambell.

Τόσον δὲ εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Καποδιστρίου ὅσον καὶ εἰς τὰ ἄλλα σχέδια καὶ ἀντισχέδια, ἅτινα προηγήθησαν τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης τοῦ 1815, ἀναφέρονται αἱ ἠπειρωτικαὶ πόλεις ὡς μέλλουσαι ἀναποσπάστως νὰ ἐνωθῶσι καὶ πάλιν μετὰ τῶν Ἰονίων.

Ἐπειδὴ δὲ ἀκριβῶς πάντοτε ἐθεωροῦντο αἱ ἠπειρωτικαὶ πόλεις ὡς ἀναποσπάστως μετὰ τῶν Ἰονίων νήσων συνδεδεμέναι καὶ ἀκολουθοῦσαι τὴν τύχην αὐτῶν, οὐδεμίᾳ ἐγένετο μνεία εἰς τὴν μεταξὺ Ρώσων καὶ Ἀγγλων συνθήκην τῆς 5 Μαρτίου 1815. Καίτοι δὲ ἡ Ἀγγλία ἐθεώρει αὐτὰς ὡς ἠνωμένας διοικητικῶς μετὰ τὰς Ἰονίους νήσους⁶, ἐν τούτοις στηριχθεῖσα ἐπὶ τῆς σιωπῆς τῆς συνθήκης τῆς 5 Μαρτίου 1815, προέβη εἰς τὴν μετὰ τῶν Ρώσων σύμβασιν τοῦ 1817, καθ' ἣν ἐρρυθμίσθη ὀριστικῶς ἡ τύχη τῆς Πάργας περιερχομένης εἰς τὴν Τουρκίαν, ἥτις εἰς ἀντάλλαγμα παρητήθη πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τῶν Ἰονίων νήσων, ἣν εἶχε δυνάμει τῆς συνθήκης τῆς 21ης Μαρτίου 1800.

III

Διὰ τὴν παροῦσάν μου ἔρευναν ἔχω τὰς ἀκολούθους πηγὰς :

⁶) Ἐγγραφον τοῦ ἄγγλου ἀρμοστοῦ τῶν Ἰονίων νήσων ἀπὸ 11 Μαΐου 1815 πρὸς τὸν Διοικητὴν τῆς Πάργας, δι' οὗ χαρακτηρίζεται αὕτη ὡς ouvrage annexé τοῦ στρατοῦ τῆς Κερκύρας.

1) Τὴν συνθήκην τῆς 21ης Μαρτίου 1800. Ταύτης τὰ μὲν πρῶτα μέχρι τοῦ VIII ἀρθρα ἀναφέρονται εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, τὰ δὲ ἀρθρα VIII, IX καὶ X καθορίζουσι τὴν ἔκτασιν τῶν προνομίων τῶν Ἑπειρωτικῶν πόλεων.

2) Τὸ φερμάνιον τῆς 21ης Ἀπριλίου τοῦ 1800, ὄριζον τὰ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης. Τοῦτο εὔρον ἐν μεταφράσει εἰς τὸ Ἱστορικὸν Δοκίμιον περὶ Πρεβέξης τοῦ Μητροπολίτου Ἄρτης.

3) Τὰς πράξεις τῶν ἀρχῶν τῶν χρόνων ἐκείνων.

4) Τὰς σημειώσεις τοῦ ἀειμνήστου θεοῦ μου Γεωργίου Κονεμένου Βέη¹. Ἐπὶ τῶν πράξεων τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν σημειώσεων τοῦ Κονεμένου εἰργάσθη ὁ Ν. Γεωργίτης πρὸ εἰκοσαστίας περὶτου, τὰ δὲ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας του ἐκείνης εἶδον τὸ φῶς ἐν τῇ «Ν. Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης

¹ Ἀτυχῶς ὁ φάκελλος τῶν ἐγγράφων καὶ σημειώσεων τοῦ Κονεμένου Βέη φαίνεται ἀπολεσθεῖς ὁ θεὸς μου κ. Γ. Γερογιάννης ἔχων πληροφορίας ὅτι εἶχεν οὗτος δανεισθῆ εἰς τὸν θανάτου ἀδελφὸν τοῦ πατρὸς μου Ἄρ. Βρέκοσην μὲ εἶχε παρακαλέσει, ὅπως τοῦ δανείσω τὸν φάκελλον τοῦτον, ἵνα τὸν συμβουλευθῆ διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς «Ἱστορίας τῆς Πρεβέξης». Παρ' ἐμοὶ ὅμως δὲν ἀνεῦρον εἰ μὴ ἐλάχιστα ἔγγραφα ἀφορῶντα τοὺς Κονεμένους, καὶ ταῦτα καθαρῶς ἰδιωτικῆς φύσεως. Ἡ ἀξία τοῦ φακέλλου τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς (οὗτινος βιογραφικὸν σημεῖωμα ἐδημοσίευσεν ἤδη ὁ Γεωργίτης εἰς τὸ Βιογραφικὸν Τεῦχος τῶν Ἑπειρωτικῶν Χρονικῶν τοῦ 1927, περιέχον δυστυχῶς καὶ ἱκανὰς ἀνακριβείας) θὰ ἦτο τῇ ἀληθείᾳ μεγάλη, διότι δὲν θὰ διεφώτιζε μόνον τὴν ἱστορίαν τῆς νοτίου Ἠπείρου τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰῶνος, καθ' οὗς ἔδρασαν οἱ Κονεμένοι, ἀλλὰ θὰ παρεῖχε καὶ σημαντικὴν συμβολὴν εἰς τὴν μελέτην τῆς διπλωματικῆς ἱστορίας τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος τῆς Ὀθωναίου ἐποχῆς, καθ' ἣν ὁ Κονεμένος βέης διατέλεσεν ἀνακληρωτὴς μετὰ τὰ Μουσουρικά τοῦ Τούρκου πρεσβευτοῦ Μουσούρου ἐν Ἀθήναις. Θὰ ἦσαν δὲ τόσον πολύτιμοι αἱ σημειώσεις ἐκεῖναι, ὅσον πολύτιμος ἐπῆρξεν ἡ ἀλληλογραφία καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν τότε πρεσβευτῶν τῶν Μ. Δυνάμεων ἐν Ἀθήναις, ἐφ' ὧν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐβασίσθησαν οἱ ἱστορικοὶ τῆς Ἑλλάδος τοῦ Ὀθωνος διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς διπλωματικῆς ἱστορίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Θὰ ἦσαν δὲ καὶ ἄρτιαι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον, ἀφ' οὗ ἐξ ὧν ἐδανείσθησαν ὑπὸ τοῦ ἰδίου εἰς τὸν κ. Γεωργίτην ἐκ τῶν ἀφορῶσων τὴν Πρεβέξαν τοῦ 1800—1807 κατώρθωσεν οὗτος νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἐν τῷ κειμένῳ μνημονευθεῖσαν μελέτην του, βοηθούμενος φυσικῶ τῷ λόγῳ καὶ ὑπὸ τῶν πράξεων τῶν ἀρχῶν.

Εἶνε δὲ ὄντως λυπηρὸν ὅτι εἰς τὴν ἔλλειψιν τῶν ἐγγράφων, ἅτινα εἶνε εἰς ἡμᾶς ἀναγκαῖα διὰ τὴν γνῶσιν καὶ μελέτην τοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ δικαίου τῶν Ἑλλήνων καὶ ἥτις ἐμποδίζει εἰς ἡμᾶς τὴν ἐρευνητικὴν ἐργασίαν νὰ προσθέσωμεν καὶ τὴν ἀμέλειαν τῶν τυχόν κατόχων τοιούτων ἐγγράφων καὶ σημειώσεων ὅπως τὰ ἐπιδεικνύωσιν εἰς τοὺς ἐρευνητάς των, ἴσως δὲ καὶ τὸν φόβον ὅτι τυχόν καὶ ἄλλοι πλὴν αὐτῶν θέλουσι γίνεαι κοινῶν τοῦ κεκρυμμένου θησαυροῦ!

Τούτων ἕνεκα δὲν κατώρθωσα ἀκόμη νὰ συγκεντρώσω τὰ ἔγγραφα τὰ ἀφορῶντα τὸν δημόσιον βίον τοῦ μητροῦθεν προπάππου μου Ἰωάννου Λέοντος Μελά (περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Hughes συναντήσας αὐτὸν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ διὰ μακρῶν ἔγραφεν), ὧν ἔχω ἀνάγκην προκειμένου νὰ συντάξω βιογραφικὸν σημεῖωμα τοῦ ἀνδρὸς, τὸ ὁποῖον θέλει συνοδεύσει τὴν προσεχῆ ἐκδοσιν ἀνεκδότων ἐπιστολῶν τοῦ ποιητοῦ Βηλαρά πρὸς αὐτόν, εἰς τὴν ὁποίαν θέλει προβῆ ὁ φίλος μου κ. Εὐάγγ. Φωτιάδης.

καὶ ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἑλληνισμός» τοῦ 1909 ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ ἐν Πρεβέζῃ Δημόσιον Δίκαιον ἐπὶ τῆς Συμπολιτείας τοῦ Ἀκρωτηρίου» (continente). Ἡ πρωτότυπος ἔρευνα τοῦ Γεωργίτου, ἥτις καὶ εἰς ἡμᾶς πολλαχῶς ἐχρησίμευσε, δίδει σαφῆ εἰκόνα τῆς ὀργανώσεως τῆς διοικήσεως μόνον. Δὲν ἐπεκτείνεται ἀτυχῶς ἐπὶ τῶν προνομίων καθ' ἕκαστον καὶ δὲν τοποθετεῖ ἐπομένως τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐνώσεως εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ γενικοῦ προνομιακοῦ καθεστῶτος τοῦ κρατήσαντος ἐπὶ τουρκοκρατίας.

5) Ὁ Σαλαμπάντας εἰς τὴν Ἱστορίαν Σουλίου καὶ Πάργας ἀναφέρει καὶ σύνταγμα, τὸ ὁποῖον κατηρτίσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει μεταξὺ τοῦ Διοικητοῦ τῶν ἠπειρωτικῶν πόλεων καὶ τοῦ ἀπεσταλμένου τῆς Ἑπτανησιακῆς Δημοκρατίας Ἀνδρέα Γονέμη. Τοιοῦτον σύνταγμα οὐδεὶς ἄλλος πλὴν τοῦ Σαλαμπάντα ἀναφέρει. Τὸ πιθανώτερον εἶνε ὅτι σύνταγμα ἀποκαλεῖ ὁ Σαλαμπάντας τὸ ἀπὸ 10 Μαΐου 1801 Χάτι Σιερίφ, τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη κατόπιν διαπραγματεύσεων τοῦ Τούρκου Διοικητοῦ τῶν ἠπειρωτικῶν πόλεων Ἀβδουλλάχ Μπέη τοῦ διορισθέντος ἐκεῖ διὰ τοῦ προορηθέντος ἀπὸ 1 Ἀπριλίου 1800 φερμανίου καὶ τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Ἑπτανησιακῆς Δημοκρατίας, ὅστις πιθανὸν νὰ ἦτο ὁ ὑπὸ τοῦ Σαλαμπάντα ἀναφερόμενος Ἀνδρέας Γονέμης. Περὶ τῶν ὡς ἄνω διαπραγματεύσεων διαλαμβάνει τὸ ἄρθρον VIII τῆς συνθήκης τοῦ 1800⁵.

6) Ἐπιβοηθητικῶς ἐχρησιμοποίησα τὰ ἀκόλουθα ἔργα, ἅτινα ἢ πραγματοποιεῦνται περὶ Ἠπείρου καὶ δι' ὀλίγων ἀπτονται τοῦ καθεστῶτος τοῦ 1800, ἢ ἀναφέρονται γενικῶς ἢ εἰδικῶς εἰς τὴν διοίκησιν τῶν Ἰονίων νήσων κατὰ τὴν ἐνετοκρατίαν. Εἶνε πρόδηλον ὅτι εἰδικῶς ὡς πρὸς τὰς ἐντυπώσεις τῶν περιηγητῶν πρέπει νὰ εἶνέ τις ἄκρως ἐπιφυλακτικός, ἕνεκα τῆς παρατηρουμένης τάσεως, ἣν εἶχον οὗτοι νὰ ἀναγράφουν πληροφορίας, τὰς ὁποίας δὲν συνέλεξαν οἱ ἴδιοι, ἀλλὰ παρελάμβανον παρ' ἄλλων, οἵτινες εἶχον ἐκδώσει περιηγητικὰς ἐντυπώσεις πρὸ αὐτῶν⁶:

Παν. Ἀραβαντινοῦ. Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου. Ἀθήναι 1856-1857.—
Σπ. Παν. Ἀραβαντινοῦ. Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ. Ἀθήναι 1895.—Ἀνδρ.
Ἀνδρεάδου. Περὶ τῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Βενετοκρατίας. Ἐν Ἀθήναις 1914.—Γ. Μαυρογιάννη. Ἱστορία τῶν Ἰονίων νήσων (1797-1815). Ἐν Ἀθήναις 1889.—Χριστοφόρου τοῦ Περραιβοῦ.

⁵) «Ἐπειδὴ αἱ περιφέρειαι αὗται ἀνήκουν κατὰ πλήρη κυριότητα εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν, καὶ δοθέντος ὅτι μέγας ἀριθμὸς ἠπηκόων τῆς Δημοκρατίας τῶν ἐπὶ τὰς ἠνωμένων νήσων ἔχουν κτήματα εἰς τὰς ρηθείσας περιφέρειας, ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ὑπόσχεται νὰ καθορίσῃ ἀπὸ τοῦ νῦν τὴν τάξιν τοῦ ἀξιωματικοῦ τούτου, (πρόκειται περὶ τοῦ Διοικητοῦ) τὴν φύσιν καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν ἀρμοδιοτήτων του καὶ τὸν νόμον τῆς διαμονῆς του».

⁶) Περὶ τῆς ἐπιφυλάξεως αὐτῆς ἰκανὰ διδάσκει ἡ κριτικὴ τῶν πηγῶν τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ ἢ προτασσομένη τοῦ ἔργου τοῦ Ἀραβαντινοῦ.

Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας. Βενετία 1815.—Π. Α. Σ(αλαμπάντα). Ἱστορία τῆς Πάργας. Ἐν Ἀθήναις 1861.—Ἰ. Λαμπροῖδου. Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα Ἀθῆναι 1887.—Ἀθ. τοῦ Σταγειρίτου. Ἡπειρωτικά. Βιέννη 1819.—Τρύφ. Εὐαγγελίδη. Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ἀθῆναι 1896.—Σεραφεῖμ Βυζαντίου, Μητροπολίτου Ἄρτης. Δοκίμιον ἱστορικῆς τινος περιλήψεως τῆς ποτὲ ἀρχαίας καὶ ἐγκρίτου Ἡπειρωτικῆς πόλεως Ἄρτης καὶ τῆς ὁσαύτως νεωτέρας πόλεως Πρεβέζης. Ἀθῆναι 1884.—Κ. Ν. Σάθα. Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς. Ἐν Ἀθήναις 1869.—Ἐρμάννου Λούτζη. Περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Ἑνετῶν. Ἐν Ἀθήναις 1856.—Μιχ. Λάσκαρι. Σημειώσεις περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Πάργας. Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ Τεύχος Α' καὶ Β'. 1927.—Α. Μ. Ἀνδρεάδου. Περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Πάργας. Οἰκονομικὴ Ἑλλάς. 1911.—Σπυρίδωνος Ἀ. Βλαντιῆ. Ἡ Λευκὰς ὑπὸ τοὺς Φράγκους, τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Ἑνετοὺς (1204—1797). Ἐν Λευκάδι 1902.—Γεωργίου Βερυκίου. Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς πρώην Ἰονίου Πολιτείας. Κεφαλληνία 1870.—Παναγιώτου Χιώτου. Ἱστορία τοῦ Ἰονίου Κράτους ἀπὸ συστάσεως αὐτοῦ μέχρι ἐνώσεως (1815—1864). Ἐν Ζακύνθῳ 1864.—Παναγιώτου Χιώτου. Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα Ἑπτανήσου. Ἐν Ζακύνθῳ 1849—1877.—Ludwig Salvator. Parga. Praga 1907.—Pouqueville. Voyage dans la Grèce. 1828.—Will Mart Leake. Travels in Northern Greece. London 1885.—André St Sauveur. Voyage historique, littéraire et pittoresque dans les Isles et possessions ci-devant Vénitiennes du Levant. Paris 1800.—Scrofani. Voyage en Grèce fait en 1794—1795. Paris. 1801.—Travels in Greece and Albania by The Rev. T. S. Hughes BD. London 1830.—Henry Holland. Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia during the years 1812 and 1813. London 1815.—Béllaire. Précis des opérations générales de la division française du Levant. A Paris 1805.—D'Arbois frères. Mémoires sur les trois départements de Corcyre, d'Ithaque et de la Mer Égée.—François Lénormant. La question Ionienne devant l'Europe. Paris 1859.—Edouard Driault et Michel Lhéritier. Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours. Paris 1925.—Malte-Brun. Tableau historique et politique de la vie d'Ali pacha.—Nolhac. (S. de). Iles Ioniennes. Paris 1852.—Schneider. Histoire et description des îles Ioniennes, revue et corrigée par Bory de St Vincent. Paris 1823.—Valsamachi. Nota sopra la Rep. Ionica presentata al Congresso di Vienna. Vienn. 1815.—Gaultier de Chanbry. Aperçu d'un mémoire sur l'occupation des îles Ioniennes par les Français (1797 - 1799) d'après la correspondance

du général Chabot. Paris 1864.—Pisani (l'abbé P.). L'expédition russo-turque aux îles Ioniennes (1798—1799).—G. Pauthier. Les îles Ioniennes pendant l'occupation Française et le Protectorat Anglais. Paris 1863.—E. Rodokanaki. Bonaparte et les îles Ioniennes. Paris 1999.—Eugene Rizzo Rangabé. Livre d'or de la Noblesse Ionienne. Athènes 1925.—Marmora. Della Historia di Corfù ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Μάρμορα. Κέρκυρα 1902.

IV.

Ὅταν ὁ Καγκελάριος τῆς Ρωσικῆς Αὐτοκρατορίας ἀνήγγειλε πρὸς τοὺς ἐν Πετρούπολει ἀντιπροσώπους τῶν Ἰονίων νήσων τὴν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Παύλου ἐπικύρωσιν τῆς Συνθήκης τοῦ 1800¹⁰, ἔλεγεν ὅτι ὡς πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν πολιτεῦμα τῶν νήσων οἱ λαοὶ θὰ ἀφίνοντο ἐλεύθεροι νὰ ἐκλέξωσι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔκρινον προτιμότερον. Σύμφωνας πρὸς τοῦτο ἦτο ἤδη καὶ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῆς πρὸς τοὺς Ἐπτανησίους ἐγκυκλίου τοῦ Πατριάρχου, καθ' ἣν «προστάγματι καὶ σταθερᾷ βουλήσει τῆς Ὑ. Πύλης» ἐχορηγεῖτο ἡ ἄδεια εἰς τοὺς λαοὺς τῶν νήσων νὰ ἐκλέξωσιν οἰονδήποτε εἶδος διοικήσεως ἣθελον νομίσει ὠφέλιμον εἰς τὴν πατρίδα των.

Ἡ μορφή τοῦ ἐσωτερικοῦ πολιτεύματος τῶν Ἰονίων νήσων μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ 1800¹¹ ἦτο μᾶλλον πολιτείας δημοσπόνδου. Τοῦτο βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν καὶ διὰ τὰς εἰρημένας Ἡπειρωτικὰς πόλεις, διότι ἂν καὶ κατ' ἐλάχιστας λειτουργίας διέφεραν ἢ αὐτοδιοικητικὴ ὀργάνωσις αὐτῶν, οὐχ ἦττον ἢ ἔννοια τῆς αὐτοδιοικήσεως τῶν Ἡπειρωτικῶν ἐκείνων πόλεων ἦτο ὀπωσδήποτε στενὴ (τοπικὴ), λόγῳ τοῦ ὅτι εἶχον ἐκχωρηθῆ ὡς προνομιούχοι κτήσεις (Ἰμλιάκι χουμαγιουννὶν) εἰς τὸν Σουλτάνον, τούτου δὲ ἡ κυριαρχία ἤσκειτο διὰ τοῦ Βοεβόδα. Ἐνῶ μετὰ τὴν χορήγησιν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου τοῦ διπλώματος τῆς ἀνεξαρτησίας εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Ἰονίων νήσων, αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ἀπετέλεσαν πάντως ἰδίαν Πολιτείαν, ὁσαυδήποτε καὶ ἂν ὑπέκλεψε διὰ τοῦ διπλώματος ὑπὲρ αὐτοῦ δικαιώματα ὁ Σουλτάνος.

Αἱ Ἡπειρωτικαὶ πόλεις κατόπιν τῆς συνθήκης τοῦ 1800 δὲν ἀπέτελεσαν οὔτε ἐλευθέρως δημοκρατικὰς πόλεις, οὔτε Δημοκρατίαν, ἀλλ' οὔτε καὶ Συμπολιτείαν¹², ὅπως ἐχαρακτήρισαν τὸ ἀπὸ 1800—1807 καθεστὼς οἱ γράψαντες περὶ αὐτοῦ ὀλίγας γραμμάς.

¹⁰ Ἡ συνθήκη τῆς 21 Μαρτίου 1800 ἐκυρώθη ὑπὸ μὲν τοῦ αὐτοκράτορος Παύλου τῆς Ρωσίας τὴν 6ην Αὐγούστου 1800, ὑπὸ δὲ τοῦ Σουλτάνου τὴν 6ην Νοεμβρίου 1800.

¹¹ Περὶ τούτου βλ. καὶ τὸ ἐσχάτως ἐκδοθὲν ἔργον τοῦ καθηγητοῦ κ. Κουγέα «Ἡ ἰδέα τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν πρὸς Ἑλλησιν». Ἐν Ἀθήναις 1928.

¹² Ὁ Ἀραβαντινός, ὁ Σαλαμπάντας, ὁ Γεωργίτσος καὶ ἄλλοι μεταχειρίζονται ἐναλλάξ τοὺς ὄρους τούτους.

Ἦνε ὁμοῦ ἀληθές τοῦτο, ὅτι ἐν Ἠπειρῷ κατὰ τὸν 18ον καὶ 19ον αἰῶνα αἱ ἐννοιαὶ τῆς πλήρους πολιτικῆς ἐξουσίας, τοῦτέστι τῆς ἰδίῃ δικαίῳ ἐπαρχούσης, ὁποῖαν προϋποθέτουσιν ἡ Δημοκρατία καὶ ἡ Συμπολιτεία, μὲ τὴν ἐννοίαν τῆς δοτῆς πολιτικῆς ἐξουσίας συμπλέκονται, ὥστε ὄχι μόνον τὸ καθεστὼς τῶν Ἠπειρωτικῶν πόλεων, τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησεν ἡ Συνθήκη τοῦ 1800, ἀλλὰ καὶ τὰς ομάδας τῶν δήμων καὶ κοινοτήτων νὰ ὀνομαζῶσι συνήθως συμπολιτείας οἱ γράφοντες ἱστορικὰ δοκίμια.

Ὑπατος ἀντιπρόσωπος τοῦ Σουλτάνου ἐδρεύων εἰς τὸ Μιχαλίτσι, χωρίον κείμενον πλησίον τῆς Πρεβέζης, ἦτο ὁ Βοεβόδας¹². Τοιοῦτος διορίσθη διὰ τοῦ φιρμανίου ὁ Ἀβδουλλάχ μπέης, ὅστις ἔφερε τὸν τίτλον: Ἐνδοξότατος Μέγας Ἱμπροχώρ¹³, κακουτζίμπασης¹⁴ Σαλαχώρας, καὶ βοεβόδας τῶν Ἱμλιάκι χουμαγιουνίν Πρεβέζης, Βονίτσης, Πάργας καὶ Βουθρωτοῦ.

Ποῖα ἦσαν τὰ ὄργανα τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως καὶ ποῖα ἡ ἀκριβὴς ἔκτασις τῆς ἀρμοδιότητος αὐτῶν δὲν δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν κατὰ τρόπον κατηγορηματικόν. Ἐξ ὧν ὁμοῦ γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἀποκληθέντος «βυζαντινοῦ πολιτεύματος» ἐν Ἑπτανήσῳ, ὅπερ ἐβασίσθη ἐπὶ τοῦ κρατήσαντος ἐπὶ Ἑνετῶν πολιτεύματος τῶν Ἰονίων νήσων¹⁵ καὶ ὅπερ

¹²) Ἡ Ὄθωμανικὴ Ἐπικράτεια διηγεῖτο εἰς πέντε μεγάλας τοπαρχίας ἢ ἐγιαλέτ, αἵτινες διφεοῦντο ὑπὸ ἰσαριθμῶν τοποτηρητῶν ἢ μπεγλεμπέγ. Ἐν Εὐρώπῃ ἔκτεινον τρεῖς τοπαρχίαι. Τὸ Ρούμελη ἐγιαλέτ, Βόνα ἐγιαλέτ καὶ ἡ τοπαρχία τῶν νήσων. Ἐκαστον ἐγιαλέτ ὑποδιηγεῖτο εἰς σατραπείας ἢ σαντζάκ. Ἐκαστον σαντζάκ εἶχαν ἐπὶ κεφαλῆς τὸν σαντζάκμπεην. Τὸ σαντζάκ ὑποδιηγεῖτο εἰς Βοεβοδάτα τὰ ὁποῖα διέκουν ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ καλούμενοι βοεβόδα. Κύριον καθῆκόν των ἦτο ἡ ἐπιτήρησις τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων. (Βλ. Ν. Μοσχοβάκη. Τὸ ἐν Ἑλλάδι Δημόσιον Δίκαιον ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἐν Ἀθήναις 1882, σελ. 39—41).

¹³) Ἱμπροχώρ=Αὐλάρχης (Ἐμίρ—ἀχούρ).

¹⁴) Κακουτζίμπασης=Φρούραρχος ἢ ἀρχιτελώνης (Καπού-Μπασού).

¹⁵) Τὸ ἐσωτερικὸν πολίτευμα τῶν Ἠπειρωτικῶν πόλεων ἔλκει τὴν καταγωγὴν του α') ἐκ τοῦ χάρτου τῶν προνομίων τῆς Λευκάδος τοῦ 1684, εἰς τὴν αὐτὰ ὑπήγοντο ἐπὶ Ἑνετῶν διοικητικῶς. Ἀμα ὁ Φραγκίσκος Μοροζίνης κατέλαβε τὴν Λευκάδα διὰ προκηρύξεως αὐτοῦ ἐκάλεσε τοὺς κατοίκους ὅπως καταρτίσωσι τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου πολίτευμα, καθ' ὃν τρόπον ἔκρινον οὗτοι πλέον προσιδιάζοντα αὐτοῖς, δηλώσας ἅμα ὅτι οἱ Ἑνετοὶ θὰ σεβασθοῦν, ὡς ἔπραξαν τοῦτο καὶ εἰς τὰς ἄλλας νήσους, τὴν κοινοτικὴν σύνθεσιν τῆς νήσου. Οἱ κάτοικοι τῆς Λευκάδος ὑπέβαλον κατάλογον τῶν Capitoli δτινα ἐζήτησαν ὅπως ἀναγνωρίσωσι οἱ Ἑνετοὶ. Τῷ δὲ 1684 ἐπεκωρώθησαν τὰ προνόμια ταῦτα διὰ Decreto τῆς Ἑνετικῆς Διοικήσεως ὡς Privilegi della Comunità di Santa Maure, καὶ β') ἐκ τοῦ βυζαντινοῦ πολιτεύματος τοῦ 1801, ὅπερ ἐνοποίησε τὴν διαίρησιν τῶν Ἰονίων νήσων καὶ κατήργησε τὰς παραλλαγὰς, τὰς ὁποῖας μέχρι τότε ἐνεφάνιζον τὰ καθ' ἕκαστον πολιτεύματα τῶν Ἰονίων νήσων. Τὸ σύνταγμα τοῦ 1801 ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μερῶν: τὸ εἰδικόν, ἀποτελούμενον ἐκ 15 ἀρθρῶν λίαν συντόμων ἀφορῶν τὰς νήσους κατ' ἰδίαν, καὶ ἐν γενικῶν ρυθμίζον τὰς ἀρμοδιότητας τῆς Γερουσίας ἐκ 17 ἀρθρῶν. Τὸ κείμενον τοῦτο εἶρηται μόνον εἰς τὸ ἔργον τοῦ Realisti Memorie storiche sulla fondazione della Repubblica Ionica. Italia 1802.

ἐφηροδόθη ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν πράξεων τῶν ἀρχῶν τῆς Πρεβέζης (1800--1807) καὶ εἰς τὰς Ἡπειρωτικὰς πόλεις, δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὴν τοπικὴν αὐτοδιοίκησιν τῶν Ἡπειρωτικῶν πόλεων ὡς εὐρύτεραν¹⁷.

¹⁷⁾ Ἀτυχῶς μεταξὺ τοῦ Μαυρογιάννη καὶ τῶν λοιπῶν Ἰονίων συγγραφέων ἀναπτυσσόντων τὴν ὀργάνωσιν τοῦ βυζαντινοῦ πολιτεύματος ἐν ταῖς Ἰονίαις νήσοις καὶ τοῦ Γεωργίτη, ὅστις εἰργάσθη ἐπὶ τῶν πράξεων τῶν ἀρχῶν Πρεβέζης, ὑπάρχει ἰκανὴ διαφορὰ ἐν τισὶ σημείοις. Οὕτως ἐνῶ ὁ Μαυρογιάννης ὀρίζει τὸ Conseil ὡς σῶμα ἀποτελούμενον ἀπὸ δικαστὰς, ὁ Γεωργίτης τὸ χαρακτηρίζει ὡς Σύγκλητον, χωρὶς νὰ διασαφηνίσῃ ἂν ἡ Σύγκλητος αὐτὴ ἦτο τὸ Γενικὸν Συμβούλιον ἢ ἡ Γερουσία¹. Τοῦτου ἔνεκεν δὲν δικαιολογεῖ ὁ Γεωργίτης πῶς ἡ Σύγκλητος Πρεβέζης διὰ ψηφίσματος τῆς 3 Μαρτίου 1803 κατεδίκασε τὸν Πρόεδρον Βονίτης Δημήτριον Φραγκαδοῦλην εἰς ἐρίμηνον ἐξορίαν εἰς τὸ φρούριον τῆς Πάργας διότι ἐνώπιον τῆς συναλεύσεως (ποίας συναλεύσεως πρώτου ἢ δευτέρου βαθμοῦ;) ἠπειλήσας τὸν συνάρχοντα αὐτοῦ Νικόλαον Λογοθέτην Χαλκιδεῦλον. Ὁμοίως ἐνῶ οἱ Ἰόνιοι συγγραφεῖς βεβαιοῦν ὅτι οἱ πρόεδροι ἢ σύνδικοι διορίζοντο ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Συμβουλίου, ὁ Γεωργίτης λέγει ὅτι ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Τοῦτων ἔνεκεν ἡ ἔρευνα τοῦ Γεωργίτη ἀποβαίνει ἐν τισὶν ἀσαφείαις, διότι δὲν ἐφρόντισε νὰ ἐρευνήσῃ τοὺς θεσμούς, τοὺς ὁποίους συνήντησεν εἰς τὰς πράξεις συγκριτικῶς. Ὅτι ὁμως ἐνδιαφέρει ἡμᾶς σήμερον εἶνε τοῦτο: Ὅτι ἡ περιφέρεια τῶν τεσσάρων Ἡπειρωτικῶν πόλεων τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ 19ου αἰῶνος παρουσίασεν ὀργάνωσιν τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως τοιαύτην, ὅποιον ἡ Ἑλλάς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς καμμίαν ἐπαρχίαν τῆς μετὰ ἕνα καὶ ἡμισυ περίπου αἰῶνα. Τοῦτο δὲ θὰ ἐπαναλάβωμεν δυστυχῶς ἐρευνῶντες τὴν ἐπὶ Τουρκοκρατίας διοικητικὴν ὀργάνωσιν ὀρισμένων Ἡπειρωτικῶν μητροκομιῶν (Ζαγοροχώρια, Βλαχοχώρια, Σουλιωτοχώρια κλπ.), τῶν ὁποίων ὁ δημόσιος βίος τῶν Τουρκικῶν χρόνων δὲν ὑστερεῖ ἀναμφισβητήτως ἐνώπιον τῆς ἐλευθερίας, τὴν ὅποιαν τῆς ἐχάρισεν ἡ ἐλευθέρη Ἑλλάς. Διότι ἰτυχῶς, εἴτε διὰ τὴν ἀγνοίαν τῶν ἱστορικῶν πηγῶν τοῦ ἀναγκαιοῦντος εἰς ἡμᾶς διοικητικοῦ συστήματος, εἴτε διότι ἐννοοῦμεν νὰ ἐξακολουθῶμεν ἀντιγράφοντες ξένα δημοτικὰ πολιτεύματα (τὰ ὁποῖα ὁμως ἔχουν ὄλα ἱστορικὴν τὴν προέλευσίν των), οὐδέποτε μέχρι σήμερον ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν ἡ ἱστορικὴ προέλευσις καὶ ἡ ἀναγκαία διατήρησις ὀρισμένων θεσμῶν, οὕτω δὲ πᾶσα ἐπιστημονικὴ ἐργασία, ἣτις ἀπέβλεψε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἱποτελεῖ σήμερον φιλολογίαν διὰ τὸν μελετητὴν τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως τῆς Ἑλλάδος, διότι καὶ ἐνσαρκωθεῖσα, ὁσάκις κατωρθώθη τοῦτο, εἰς νόμον, (τετράκις ὁμίξω ἰδρῦθησαν καὶ κατηργήθησαν τὰ Ἐπαρχιακὰ καὶ Νομαρχιακὰ Συμβούλια ἀπὸ τοῦ 1833). ἔφθασε μόνον μέχρι τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ δὲν ἐφηροδόθη. (Λαμπρὰ ἀπόδειξις τοῦτου τὸ Ν. Δ. τῆς 9ης Μαΐου 1923 περὶ διοικήσεως τῶν νομῶν, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἀναμφισβητήτως σταθμὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ θεσμοῦ ἐν Ἑλλάδι, ὅπερ ὁμως οὔτε ἐφηροδόθη, ἀγνοοῦμεν δὲ πότε θὰ ἐφαρμοσθῇ).

¹⁾ Ὅσον ἀφορᾷ τὰς Ἰονίους νήσους γνωρίζομεν ὅτι τὸ ἀρχαιότερον τῶν ὀργάνων τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως εἰς ὄλας τὰς νήσους ὑπῆρξε τὸ Γενικὸν Συμβούλιον. Τοῦτο εἶχε μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ διορισμοῦ τῶν Συνδίκων καὶ λοιπῶν ἀρχόντων. Βραδύτερον ὁμως, ἐπειδὴ τὸ Γ. Συμβούλιον κατήντησε νὰ ἐκθέτῃ τὰ δημόσια ἀξιώματα οἰονεῖ εἰς δημοπρασίαν, περιεστᾶλη τὸ δικαίωμα του τοῦ διορισμοῦ τῶν ὑπαλλήλων ὑπὸ τῆς Ἐνετικῆς Διοικήσεως ἀνατεθέντος τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ εἰς τὸ ἕτερον Συμβούλιον ἀποκληθὲν Μικρὸν. (Τοιοῦτο ἐν Λευκάδι ἰδρῦθη τῷ 1768). Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὸ Conseil, φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε σῶμα καθαρῶς συμβουλευτικόν, ὃ ὅποιον ἐγνωμάτευεν ἐπὶ τῶν προτάσεων τοῦ Γ. Συμβουλίου ἢ τῶν ἄλλων τοπικῶν ἀρχόντων ἢ ἐπὶ πάσης αἰτήσεως ἰδιώτου. Τὸ Γ. Συμβούλιον δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποφασίσῃ χωρὶς τὴν γνώμην τοῦ Conseil. Τοῦτο ὑπὸ τῶν Ἰονίων συγγραφέων χαρακτη-

Οὕτως ἔχομεν δύο βαθμῶν Συμβούλια, τὸ Γενικὸν Συμβούλιον, ὅπερ ἀφεώρα εἰς ἑκάστην πόλιν, καὶ τὴν Γερουσίαν, ἣτις ἀποτελεῖτο ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων ὄλων τῶν πόλεων.

Τὸ Γενικὸν Συμβούλιον τῆς πόλεως κυρίως εἶχε καθῆκον, ἵνα σχηματίξῃ τὰς ταρίφας καὶ κάθε πρόβλεψιν ἀναγκαίαν καὶ ἐπωφελεῖ, ἔτι δὲ ἵνα ἐξοικονομῇ τὸ εἰσόδημα τῆς κοινότητος καὶ διευθύνῃ καλῶς καὶ εὐστόχως ἀγωνιζόμενον διὰ τὴν αὐξησίαν του. Τὸ Γενικὸν Συμβούλιον ἐξέλεγεν ὄλας τὰς ἀρχάς, οἰκονομικάς, διοικητικάς καὶ δικαστικάς τῆς πόλεως. Τὰ Συμβούλια τῶν πόλεων ἐξέλεγον ἀντιπροσώπους των, οἵτινες ἀπήρτιζον τὴν οἰκονομικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Ἐνώσεως, ἣτις προσδιώριζε τὰ οἰκονομικά τῆς Ἐνώσεως καὶ ὑπεχρέου τὴν Γερουσίαν νὰ δαπανᾷ ἐντὸς τῶν ὑπ' αὐτῆς τεταγμένων ὄρων. Εἰς ἐκτάκτους ὄμως περιστάσεις ἡ Γερουσία ἐδικαιοῦτο νὰ δαπανᾷ διὰ κονδύλια μὴ προβλεφθέντα ὑπὸ τῶν δημοτικῶν ἀντιπροσώπων, ὅσα ὄμως ὑπόχρεως νὰ τὰ δικαιολογήσῃ. Τὰ Συμβούλια τῶν πόλεων ἐξέλεγον καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς πόλεως, οἵτινες θὰ ἀπήρτιζον τὸ Συμβούλιον τῆς ἐνώσεως, ἦτοι τὴν Γερουσίαν. Καθῆκον αὐτῶν ἦτο καὶ ἡ ὀργάνωσις τῆς δημοτικῆς ἀστυνομίας. Ἐξέλεγον δὲ καὶ τοὺς λοιποὺς δημοτικοὺς ἀρχοντας τῶν πόλεων. Οὕτω μεταξὺ τῶν δημοτικῶν τούτων ἀρχόντων διακρίνομεν :

1) Τοὺς προβλέπτας τῆς ὑγείας, οἵτινες ἦσαν τρεῖς δικαίζοντες ἐκ περιτροπῆς. (Φαίνεται ὅτι ἦσαν μονομελῆ τὰ δικαστήρια αὐτά).

2) Τοὺς ἐκτιμητὰς ἢ προβλέπτας τῶν τροφῶν καὶ ποτῶν ἢ ζυγιστὰς (*giustizieri*). Οὗτοι εἶχον καθῆκον νὰ ἐπιβλέπωσι τὴν αὐστηρὰν ἐφαρμογὴν τῶν ἀγορανομικῶν διατιμήσεων, ἐπισκεπτόμενοι τὴν ἀγορὰν φοροῦντες τὴν τήβεννον τῶν ἀρχόντων. Συλλαμβάνοντες δὲ τοὺς παρανομοῦντας ἐπ' αὐτοφῶρφ, ἐδίκαζον ἐπὶ τόπου, ἐδήμευον τὰ κατὰ παράβασιν τῶν ἀγορανομικῶν διατάξεων πωλούμενα καὶ διένειμον ταῦτα εἰς τοὺς πτωχοὺς.

3) Τοὺς προβλέπτας τῶν ὁδῶν καὶ ἐκτιμητὰς τῶν ζημιῶν τοῦ κάμπου. Ὑπῆρχε κατὰ ταῦτα ἀρκούντως προηγμένη ἀγορανομικὴ ὀργάνωσις.

4) Τοὺς προβλέπτας ἐπὶ τῶν πινάκων (*Proveditore delle tolette*). Οὗτοι ἦσαν δύο ὑπάλλληλοι ἐπιστατοῦντες, ὅπως οἱ δικαστικοὶ ὑπάλλληλοι καὶ ὁ γραμματεὺς μὴ εἰσπράττωσιν ὑπὲρ τὰ κεκανονισμένα ἐν τῇ δικαστικῇ διατιμήσει. Καταγγέλλοντες οὗτοι τοὺς παραβάτας τῶν δικαστικῶν διατιμήσεων ἀπελάμβανον τὸ ἐν πέμπτον τῶν ἐπιβαλλομένων προστίμων. Ἐκαλοῦντο δὲ προβλέπται ἐπὶ τῶν σανίδων (*tolette*), διότι ἐπὶ σανίδων ἐκολλᾶτο καὶ ἐξετίθετο ἡ διατίμησις ¹⁸.

φίεται ὅτι μὲν ὡς ἀνάλογον πρὸς σημερινὸν Συμβούλιον Ἐπικρατείας, ὅτι δὲ ὡς Συμβουλευτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Γενικοῦ Συμβουλίου.

¹⁸) Φαίνεται ὅτι ἡ κατὰ ἐξίς τῶν δικαστικῶν γραμματέων καὶ ὑπογραμματέων

*Ἄλλοι δημοτικοὶ ἄρχοντες ἦσαν ὁ γραμματεὺς τῆς πόλεως ἐπιφορτισμένος τὴν διατήρησιν τῶν ληξιαρχικῶν καὶ λοιπῶν δημοτικῶν βιβλίων, εἰ πρέσβεις τῶν κοινοτήτων παρὰ τῷ Δόγγῃ, ἢ τῷ Σουλτάνῳ διὰ τὴν καθ' ἡμᾶς ἐποχὴν, τέλος δὲ τὰ ἐκτελεστικά ὄργανα τῶν Συμβουλίων, ἅτινα ἦσαν οἱ Πρόεδροι.

Οὗτοι ἦσαν τρεῖς εἰς ἑκάστην κοινότητα. Τούτων προΐστατο κατὰ τετράμηνον ἀνὰ εἰς ἕκ περιτροπῆς φέρων τὸν τίτλον τοῦ ἄρχοντος ἢ τοῦ Πρυτάνεως. Οὗτοι ἐξελέγοντο πάντοτε μεταξὺ τῶν εὐγενῶν¹⁹. Ὁ πρῶτος πρόεδρος συνεκάλει τὸ Συμβούλιον καὶ «ἀπέλυεν» αὐτό, ἐκήρυσσε δηλονότι τὴν λήξιν τῶν ἐργασιῶν του. Οἱ Πρόεδροι ἐκλεγόμενοι ἐλάμβανον ἀπὸ τὸν Βοεβόδαν εἰς ἐνδειξιν τῆς ἀναγνωρίσεώς των ὡς δημοτικῶν ἀρχόντων βασιλικά σημεῖα. Πρὶν δὲ ἀποφασίσωσι τι ἐζητοῦν τὴν γνώμην τοῦ Κογκλαβίου, «ἰδίῃ εἰ καὶ προΐσταμένης τῆς προεδρείας καὶ προηγουμένης εἰς πάντα τὰ ζητήματα, τὸ Κογκλάβιον ἐδικαιούτο νὰ κυρώνῃ ἢ ν' ἀπορρίπτῃ πᾶσαν πρότασιν». (Φύλλ. 10 Πρῶξ. 1 Μαρτίου 1808).

Ἡ Προεδρεία ἐπέβαλλε καὶ τὰς πειθαρχικὰς ποινὰς ἐπὶ τῶν δικαστικῶν καὶ διοικητικῶν ὑπαλλήλων. Ὡς ποινὰς μᾶς παρέδωσαν αἱ πράξεις τὴν προσωρινὴν φυλάκισιν «εἰς τὴν κάμεραν», τὴν φυλάκισιν ἡμερῶν, τὸ «ἀρέστον», ἦτοι παῦσιν, καὶ τὴν ἐξορίαν. Ἔστιν δὲ αἱ ποιναὶ αὗται συνεπέφερον καὶ κωλύματα ὡς πρὸς τὸν διορισμὸν εἰς τὴν αὐτὴν ἢ ἄλλην θέσιν καὶ στέρησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, τὰ ὅποια ἀνλαμβάναν οἱ ἀπολέσαντες αὐτὰ δι' ἐνδεχομένης ἀπονομῆς χάριτος. (Ἐπιστ. 14 Νοεμβρίου 1802 φύλλ. 28).

Ὁ πρὸς τοὺς ἄρχοντας σεβασμὸς ἦτο ἀπεριόριστος. Οὕτως ἡ αὐθάδεια τοῦ Προβλέπτου τῆς ὑγείας κατὰ τοῦ Προέδρου ἐστοίχισεν εἰς τὸν πρῶτον ὀκταήμερον «φυλάκισιν εἰς τὴν κάμεράν του καὶ στέρησιν τοῦ ἐπαγγέλματός του».

Φαίνεται δὲ ὅτι εἰς τὰ δικαστήρια, πιθανῶς εἰς τοὺς ἀσκοῦντας τὴν τοῦ νὰ εἰσπράττωσι περισσότερα τῶν κεκανονισμένων, ἦτις παρατηρεῖται ἰδίᾳ εἰς τὰ σύγχρονα δικαστήρια τῶν Ἀθηνῶν καὶ περὶ ἧς ἠσχολήθη ἐσχάτως καὶ ὁ Εἰσαγγελεὺς τῶν ἐν Ἀθήναις Ἐφετῶν εἰς σχετικὴν του ἐγκύκλιον προσπαθῶν νὰ πολεμήσῃ τὸ κακόν, παρατηρεῖτο καὶ εἰς τὰ κοινοτικά δικαστήρια τῶν Ἰονίων ἐπὶ Βενετῶν. Τούτου ἕνεκεν ἐλήφθησαν τὰ ὡς ἄνω ἀναφερόμενα μέτρα, τὰ ὅποια ἐφηρμόσθησαν καὶ ἐπὶ τῶν ἡπειρωτικῶν δήμων, περὶ ὧν ἡ παροῦσα ἔρευνα, καὶ ἅτινα οὐχὶ ἄνευ ἀποτελέσματος τολμῶμεν νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι δύναται νὰ ἐφαρμόσῃ καὶ ἡ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι.

¹⁹) Τὸ μόνον ἐλάττωμα, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει τὸ ὑπὸ ἔρευναν σύστημα εἶναι ἡ ἀριστοκρατικὸς αὐτοῦ χαρακτήρ. Μόνον οἱ εὐγενεῖς εἶχον πολιτικὰ δικαιώματα. Τὰ μόνα δὲ δημόσια ἀξιώματα, τὰ ὅποια ἠδύναντο νὰ καταλάβουν οἱ μὴ εὐγενεῖς ἦσαν τὰ δικαστικά. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα, καθὼς ἀπονεμόμενα ὑπὸ τῶν Συμβουλίων, ἅτινα ἀποτελοῦντο ἀπὸ εὐγενεῖς, σπανίως ἀπενέμοντο εἰς μὴ τοιοῦτους. (Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς εὐγενείας εἰς τὰς Ἠπειρωτικὰς πόλεις βλέπε ὑπόσημ. 24).

ποινικὴν ἀγωγὴν, ὑπῆρχον περιορισμοὶ ὡς πρὸς τὴν ἐλευθέραν ἐκδήλωσιν τῶν σκέψεών των. Οὕτως «ἐπειδὴ ὁ σύναρχος (δικαστὴς) Γραβέλης ἀπετόλμησεν ἀπροστοχάστως βλαπτικὰ καὶ ἐπιζήμια ἔργα εἰς τὸ κοινόν, ἢ προεδρεία καὶ τὸ Κογκλάβε ἔκρινε συμφέρον τὸ ἀρέστον του».

Ἡ Γερουσία, ἀποτελουμένη ἐξ ἀντιπροσώπων τῶν δήμων, ἐπετήρει τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν νόμων καὶ ἐξέδιδε τοιοῦτους ἐπικυρώνουσα καὶ τοὺς ἐγκωρίους. Εἶχε καθῆκον νὰ συγκρατῆ τὸ σχῆμα εἴτε τὸν τύπον τῆς κυβερνήσεως, νὰ τηρῆ τὴν ἀρμονίαν μεταξὺ τῶν ἀρχῶν ἐκάστου δήμου καὶ ὄλων ἐν γένει, νὰ ἐπαγρυπνῆ τὴν δημοσίαν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν, νὰ διαχειρίζεται τὰς δημοσίας προσόδους τοῦ γενικοῦ Ταμείου διὰ τὰς γενικὰς δαπάνας τῆς ἐνώσεως. Εἶχε προσέτι τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐνόπλου δυνάμεως καὶ ὥριζε τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς ἐνώσεως παρὰ τῇ Υ. Πύλῃ.

V *

Ἡ συνθήκη τοῦ 1800 πλὴν τῆς ἐλευθερίας, τὴν ὁποίαν ἔδωσεν εἰς τοὺς Ἑπτανησίους καὶ τοὺς κατοίκους τῶν Ἡπειρ. πόλεων ὅπως ρυθμίσουν κατὰ βούλησιν τὸ ἐσωτερικόν των πολιτεύμα, ἔθετε καὶ διατάξεις αἰτινες ἀφεώρων φορολογικὰς προνομίας, τὴν ἀσκησιν τοῦ τοπικοῦ δικαίου, τὴν ἐλευθερίαν τῆς λατρείας, τὰς ὁποίας θέλομεν ἐρευνήσαι εὐθύς ἀμέσως.

VI

Ὡς πρὸς τὰς φορολογικὰς προνομίας.

Ἡ συνθήκη τοῦ 1800²⁰ ἐπανεφέρεν εἰς ἰσχὺν τὸ πρὸ τοῦ 1797 ἐπὶ Ἑνετῶν κρατῆσαν φορολογικὸν σύστημα. Ἐπὶ δύο ὁμοῦς ἔτη ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης ἐδίδετο πλήρης ἀτέλεια. Οὐχ ἦττον τὸ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης ἐκδοθὲν φερμάνιον²¹ παρεβίασε ταύτην, διότι τὴν

²⁰) Ἄρθρον X τῆς Συνθήκης «Οἱ εἰρημένοι ραγιαδες οἵτινες ὑπέφερον ἐπίσης ἀπὸ τοῦ χρόνου αὐτοῦ, ἐξ αἰτίας τῶν ἀγριοτήτων τοῦ πολέμου, θέλουσιν ἐξαίρετοῦσθαι ὄλων τῶν φόρων ἐπὶ δύο ἔτη ἀπὸ τῆς χρονολογίας τῆς ὑπογραφῆς τῆς παρούσης συμβασεως».

²¹) «Ἀπὸ τῆς ὑγδῆς Ζιλκαδὲ τοῦ 1214 ἔτους οἱ Ραγιαδες αὐτῶν τῶν εἰρημένων τεσσάρων τόπων θέλουσιν ἔχει παντελῆ ἀσυδοσίαν διὰ δύο ὁλοκλήρους χρόνους καὶ μέχρι συμπληρώσεως αὐτῶν τῶν δύο χρόνων δὲν ἔχει νὰ γίνῃ καμμία ἀπαίτησις ἐκτὸς τῆς δεκάτης, τῆς Δογάνας καὶ τῶν Βιβαριῶν, διότι αὐτὰ δὲ εἶνε συνήθεια νὰ περιλαμβάνωνται εἰς τὴν ἀσυδοσίαν καὶ εἰς καιρὸν ποῦ αὐτὰ τὰ τρία εἰσοδήματα πρέπει νὰ παρθοῦν διὰ νὰ γίνῃ εἰς αὐτοὺς τοὺς Ραγιαδες ἕνα ξεχωριστὸν μου ἔλεος καὶ διὰ νὰ αὐξηθῇ πρὸς παραγορίαν των ἢ βασιλική μου χάρις τοὺς ἐχαρίσθη καὶ τὸ εἰσόδημα κατ' ἔτος τῆς δεκάτης εἰς αὐτοὺς τοὺς δύο χρόνους τῆς ἀσυδοσίας των, καὶ μόνον τὸ εἰσόδημα τῶν Βιβαριῶν καὶ τῆς Δογάνας ἔχει νὰ συνάξῃ ὁ ρηθεὶς Βοεβόδας ἀπὸ 1ης Μαρτίου τοῦ 1214 ἔτους, καὶ ἀπὸ ὅ,τι ἦτο συνηθισμένον νὰ λαμβάνηται ἀπὸ τὴν Δογάναν καὶ τὰ Βιβάρια, ὁ ρηθεὶς Βοεβόδας μηδὲ ὀβολὸν νὰ δύναται νὰ πάρῃ περισσότερον».

Εἰς ἄλλο δὲ μέρος τοῦ φερμανίου ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν μέλλοντα Διοικητὴν Ἀβδουλλάχ-μπέην ἀναφέρεται: «Ἐπειδὴ ὡς ἐλάχθη ἤδη ἀνωτέρω τοὺς ἔγινεν ἀσυ-

πλήρη ἀτέλειαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς διευτίας μετέτρεψεν εἰς μερικὴν. Οὕτω τὸ φιρμάνιον ἐπέτασσε τὴν εἰσπραξιν καὶ κατὰ τὰ δύο αὐτὰ ἔτη τῶν τελωνειακῶν φόρων ὡς καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀλιείας νομημάτων, ἦτοι τὴν «Δογάναν» καὶ τὰ «Βιβάρια». Ἐν δὲ κανεὶς ὑπολογίση ὅτι οἱ τελωνειακοὶ καὶ οἱ φόροι τῶν ἰχθυοτροφείων ἦσαν οἱ συστηματικώτεροι τῶν φόρων, θὰ ἐπαναλάβῃ μετὰ τοῦ Rouquerville ὅτι ἡ συνθήκη παρεβιάσθη ἅμα τῇ ὑπογραφῇ τῆς ²¹.

Ὡς ἀντίρροπον ὅμως τῆς ἐπιβολῆς τῶν φόρων τῶν δύο ὡς ἄνω κατηγοριῶν καὶ κατὰ τὴν φηθεῖσαν διευτίαν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν ἀπαγόρευσιν τῶν παρεισπραξέων τὴν ὁποίαν εἰσάγει τὸ Φιρμάνι διὰ τῶν ἀκολούθων φράσεων ²²: «Καὶ διὰ κάθε ἄλλο τι συνηθισμένον εἰς τὴν

δοσία διὰ δύο ὁλοκλήρους χρόνους ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν Μάϊον τοῦ 1214 ἔτους καὶ δὲν ἔχει νὰ τοὺς ζητηθῇ μήτε δέκατον μήτε καμμῆς ἄλλης λογῆς δόσιμον, οὐ μόνον τὰ Βιβάρια καὶ τὴν Δογάναν νὰ ἐξουσιάζησιν καθὼς ἐσυνήθισθη ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς, καὶ νὰ μὴν ἠμπορεῖς νὰ πάρῃς οὔτε ὀβολὸν περισσώτερον ἀπὸ τὸ συνηθισμένον, ἀλλὰ νὰ μένουν καὶ τὰ δύο αὐτὰ καθὼς ἐσυνήθισθη ἀπ' ἀρχῆς καὶ εἰς τὸ ὁλοκλήρον αὐτὸ διάστημα τῆς ἀσυδοσίας τῶν δύο χρόνων νὰ προσέχησιν νὰ μὴ τοὺς ἐνοχλήσῃς μὲ κανένα εἶδος δόσιματος, ἀλλ' οὔτε δεκάτην νὰ μὴ τοὺς ζητήσῃς διὰ τὸν λόγον ὅτι δσα μέρη εἶνε μούλκια μου Βασιλικά εἶνε συνηθισμένον ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς νὰ εἶνε σερπέσκια καὶ ἐλεύθερα». Περὶ τῆς ἐννοίας τῶν Μουλκίων βλέπε Τσοποτοῦ, Γῆ καὶ Γεωργοὶ τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν. Ἐν Βόλφ 1922 (σ. 75) καὶ Mouradgea d'Ohsson, Tableau Général de l'Empire Ottoman. Τόμ. Ζ'.

²¹) Ὁ σεβαστός μου καθηγητῆς κ. Α. Ἀνδρεάδης ἠσχολήθη διὰ μακρῶν μὲ τὰ οἰκονομικὰ τῆς Πρεβέζης καὶ τῶν ἄλλων τριῶν πόλεων εἰς τὸ δέκατον ἔργον του περὶ τῆς «Οἰκονομικῆς Διοικήσεως τῆς Ἐπτανήσου ἐπὶ Βενετοκρατίας» λόγῳ τῆς ὑπαγωγῆς τῶν πόλεων τούτων, ὡς ἐλέχθη ἤδη, διοικητικῶς εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν τῆς Λευκάδος. Ὁ κ. Ἀνδρεάδης τόσον τοὺς φόρους τῶν ἰχθυοτροφείων ὅσον καὶ τοὺς τελωνειακοὺς εὗρεσκε πολλοὺς καὶ βαρεῖς.¶

²²) Ὡς γνωστόν, οἱ Τούρκοι πασσάδες πρὶν ἢ ἀποσταλῶσιν εἰς τὰς διοικήσεις των ἠγόραζον εἰς πλειστηριασμὸν τὰ ἀξιώματά των ἔναντι τῶν ἐσόδων, τὰ ὅποια θὰ εἶχον ἐκ τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων τῶν ἐπαρχιῶν των. Μετὰ δὲ τὸν διορισμὸν των ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ δωροδοκῶσι διαρκῶς τοὺς μεγιστάνους τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ νὰ διατηρῶνται εἰς τὰς θέσεις των. Ἴνα ἀντεπεξέρχωνται δὲ εἰς τὰς διαρκεῖς ἀνάγκας τῆς δωροδοκίας, πλὴν τῶν νομίμων εἰσπράξεων (τεκαλίφι οὐρφιγιέ) καθιέρωσαν καὶ τὰς παρανόμους, αἰεὶς ἐλαμβάνοντο διὰ διαφόρων τεχνασμάτων καὶ παντοίων πείσεων. Τὰς ἐκτάκτους αὐτὰς εἰσπράξεις ὠνόμασαν ἤδη παρεισπράξεις (ἀβανιές) ¹) ἐκ τῆς ἀραβικῆς λέξεως «ἀβανή», ἧς ὁμοῦ μὲ τὸ πρᾶγμα εἰσήχθη καὶ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, ὡς ὀρθῶς γράφει ὁ Χάμμερ (II, κεφ. 34). Ἐν ἀπὸ τὰ τεχνάσματα ἦτο καὶ ἡ εἰσπραξις χρημάτων διὰ χορήγησιν ἀδείας πρὸς ἀνέγερσιν ναῶν ². Τὸ φαινόμενον δὲ τῶν παρεισπραξέων παρατηρεῖται καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ὀρ-

¹) Βλ. Ἐκτενῶς Α. Ἀνδρεάδην. Ἱστορίαν Ἑλληνικῆς Δημοσίας Οἰκονομίας. Ἀθήναι 1926 σελ. 126 καὶ ἐπέκ. Ὁσαύτως Ali pacha économiste et financier εἰς τὴν Revue des Études Grecques. Nov. et Déc. 1912, σ. 450 καὶ ἐπέκ. καὶ L'administration financière de la Grèce dans la domination Turque. Mars-Juin. 1912.

²) Βλ. Ἀνδρεάδην. Ἱστορίαν Ἑλ. Δημ. Οἰκονομίας σελ. 181.

θησεκείαν των νὰ μὴν ἠμπορῇ ὁ ρηθεὶς Βοεβόδας νὰ λάβῃ μήτε ὀβολόν, οὔτε ἄλλον τινὰ ν' ἀφίση νὰ τοὺς πάρῃ τίποτε».

Ἡ Συνθήκη καὶ τὸ Φιρμάνι ὄριζον, μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς διατίας, τὸ ἐπὶ τῶν Ἑνετῶν φορολογικὸν σύστημα, φαίνεται ὅμως ὅτι ἐγεννήθησαν βραδύτερον πολλὰ ζητήματα ὡς πρὸς τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων. Πρὸς ἄρσιν δὲ τῶν ζητημάτων τούτων ἡ Ὑ. Πύλη ἐκάλεσε παρ' αὐτῆ ἀντιπροσωπείαν. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ ἀντιπροσώπου ἔλαβον χώραν παράνομοι ἐνέργειαι ἐν Πρεβέζῃ. Οὕτως, ἐνῶ τὸ Γενικὸν Συμβού-

χαιότητα ἴδια εἰς τὴν Σατραπικὴν Δημοσίαν Οἰκονομίαν.

Κατὰ τοὺς χρόνους λοιπὸν τούτους φαίνεται ὅτι αἱ παρεισπράξεις τοῦ Ἑνετοῦ Προβλέπτου εἰς τὰς Ἡπειρωτικὰς πόλεις ἦσαν ἄκρως καταθλιπτικά¹. Προβλέπων δὲ ὁ Σουλτᾶνος ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς κυριαρχίας του αἱ παρεισπράξεις θὰ καθίσταντο ὑπὸ τοῦ Διοικητοῦ ἀπαραίτητοι καὶ ἐπιθυμῶν, συμφώνως μὲ τὸ ὅλον πνεῦμα τοῦ φιρμανίου, νὰ χρηγήσῃ παντοσείδεις προνομίας πρὸς οἰκονομικὴν τῶν πόλεων ἀνασυγκρότησιν μετὰ τὰς δηώσεις τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ εἰσήγαγε τὰς ρηθείσας ὡς ἄνω διατάξεις (ὑπαγορευομένας ἄλλως ὑπὸ ρητῆς διατάξεως τοῦ Κορανίου).

¹) Γνωρίζομεν ἀπὸ τὸν Sⁱ Sauveur ὅτι ὁ Ἑνετὸς Προβλέπτης εἶχε φιλικωτάτας σχέσεις μετὰ τοῦ Ἐπισκόπου Ἀρτης, ὅστις ἐπισκεπτόμενος τοῦτον εἰς Πρεβέζαν τοῦ ἐκόμιζεν πλουσιώτατα δῶρα, λόγῳ «τῆς ἀπολύτου συμπνοίας». Ἐὰν δὲ λάβωμεν ἐπ' ὄψιν τὴν κατάπτωσιν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τοῦ ἀνωτέρου κλήρου, εὐκόλως δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἕως ποῦ θὰ ἔφθανεν ἡ ἐκμετάλλευσίς τοῦ θείου, ἐν ᾗ περιπτώσει ὁ Σουλτᾶνος δὲν ἀπηγόρευε πᾶσαν εἴσπραξιν σχετικὴν μὲ τὴν ἐλευθέραν ἄσκησιν τῆς Χριστιανικῆς λατρείας. Ἡ κατάπτωσις βεβαίως τοῦ ἀνωτέρου κλήρου κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οὐδαμῶς δικαιολογεῖ τὴν ἀστείαν (εἶνε ὁ ἐπιεικέστερος χαρακτηρισμὸς) καὶ πάντῃ ἀβάσιμον γνώμην, τὴν ὁποίαν ἐσχάτως ἐξέφραγεν ὁ Κορδάτος εἰς τὸν Α' Τόμον τῆς «Νεοελληνικῆς Πολιτικῆς Ἱστορίας» καὶ εἰς τὴν «Κοινωνικὴν σημασίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», καθ' ἣν ὁ Κλήρος τῆς Ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἐπὶ Τουρκοκρατίας συνεμάχει μετὰ τῶν Τούρκων. Δυστυχῶς ἡ συμβολὴ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ὡς ὀργανισμοῦ δὲν ἔχει ἐρευνηθῆ ἀκόμη ἐν Ἑλλάδι, οὕτως ὥστε εὐκόλως δύναται τις νὰ ἐκμεταλλευθῆ μεμονωμένα παραδείγματα, πρὸς ἄρνησιν τῆς κοινοφελοῦς δράσεως αὐτῆς. Εἶναι οὐχ ἥττον ἀναμφισβήτητον ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ἡ Ἐκκλησία ὑπέβηξεν ὁ δεύτερος μετὰ τὰς κοινότητας παράγων τῆς συντηρήσεως τῆς Ἑλληνικῆς συνειδήσεως διὰ μέσου πέντε αἰώνων. Ὁργανισμὸς δὲ μὲ γραφειοκρατικὴν ὀργάνωσιν ὅπως ὁ τῆς Ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, βεβαρημένος δὲ καὶ μὲ ὑπέροτρα διοικητικὰ καὶ δικαστικὰ καθήκοντα, ἦτο ἐνδεχόμενον (εἰς ὄρισμένας τοῦ βίου του περιόδους νὰ παρουσιάσῃ καὶ σημεῖά τινα παρακμῆς.

Δὲν εἶνε δὲ ὀρθὸν οὐδὲ δίκαιον, ὅπως ἐκπέμπωνται κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοιαῦται ἄκριτοι μομφαὶ ὀφειλόμεναι εἰς ἀνεπιστημονικὴν γενικοποίησιν τῶν μεμονωμένων καὶ σπανίων εὐτυχῶς ἐκτροχιασμῶν ἐνίων λειτουργῶν αὐτῆς ἐν τῇ ροῇ τῶν δεινῶν αἰώνων τῆς δουλείας.

Ἡ ἐμπνευσις τοῦ κ. Κορδάτου ἦτο ἀτυχής, τοσοῦτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον διὰ τὴν Ἑλλάδα τοῦλάχιστον καὶ αὐτοὶ οἱ ὅποιοι ἐμελέτησαν τὰ νεοελληνικὰ πράγματα μὲ βάσιν τὴν Μαρξιστικὴν ἀντίληψιν τῆς Ἱστορίας, ἀνωμολόγησαν πανηγυρικῶς τὴν ἐθνικὴν ἀποστολὴν τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας. Λαμπρὸν παράδειγμα ὁ Σκληρὸς εἰς τὰ «Σύγχρονα Προβλήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ».

λιον ὄρισεν ὡς ἀντιπρόσωπον τὸν εὐγενῆ Πέτρον Βαλεντίνην, οἱ πληθεῖοι συναελθόντες καθήρεσαν τοῦτον καὶ ἐξέλεξαν ἕτερον τῆς τάξεώς των, τὸν Ἀναστάσιον Μαυρομμάτην, ἀπέστειλαν δὲ τοῦτον πρὸς τὴν Σύγκλητον, ἵνα λάβῃ ἐντολὰς (καμισσιόν). Ὄταν ἐνεφανίσθῃ ἐνώπιόν της οὐχὶ μόνον ἀπεπέμφθη, ἀλλ' ἡ Σύγκλητος ἐξέδωκε ψήφισμα δι' οὗ «ἐθεώρει μὲ ἀίσθησιν πόνου τρόμου καὶ ταραχῆς τὴν καθιέρωσιν τοῦ ἀνόμου πρέσβεως» (Πράξεις 28 Αὐγούστου 1803. Βλ. Γεωργίτσην), ἀπέστειλε δὲ τὸν Βαλεντίνην. Ἐξ ἄλλης δὲ πράξεως (5 Νοεμβρίου 1804) μαθαίνομεν ὅτι ἡ διάστασις αὐτὴ ὑπῆρξεν ἀφορμὴ ὅπως ἐγγραφοῦν εἰς τὴν Χρυσὴν Βίβλον περὶ τοὺς εἰκοσι ὀκτὼ νέοι εὐγενεῖς²⁴.

²⁴) Τρεῖς ὑπῆρχον αἱ τάξεις, εἰς ἃς κατενέμετο ὁ λαὸς τῶν Ἰονίων· οἱ εὐγενεῖς, οἱ ἄστοι καὶ τὸ πλῆθος τῶν χειροβίων ἐργατῶν καὶ τῶν ἀγροτῶν. Ἡ ἀρχουσα τάξις ἑκάστης νήσου ἀπετέλει τὸ Γενικὸν Συμβούλιον ταύτης, τὸ ὁποῖον ἦτο τὸ μόνον ὄργανον τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως τῶν Ἰονίων. Εἰς τὰς νήσους, εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆρχον εὐγενεῖς, τὸ Γ. Συμβούλιον ἀποτελεῖτο μόνον ἐκ τούτων (Κέρκυρα, Ζάκυνθος, Κεφαλληνία). Εἰς τὰς νήσους, εἰς ἃς ὑπῆρχον ἄστοι, τὸ συμβούλιον ἀποτελεῖτο ἐκ τῶν ἄστων. Μεταξὺ τῶν τεκμηρίων τῆς εὐγενείας ἢ τῆς ἀστότητος ἦτο ἀπαραίτητος ἡ ἐγγραφή εἰς τὸ ἀνάλογον βιβλίον, ὅπερ διὰ μὲν τὴν Κέρκυραν, Ζάκυνθον Κεφαλληνίαν ὀνομάζετο Χρυσὴ Βίβλος (Libro d'oro), διὰ δὲ τὴν Λευκάδα Libro del Consiglio ἢ Libro della Comunità. Καὶ ἤδη ἐρωτᾶται, αἱ Ἡπειρωτικαὶ πόλεις αἱ ἀκολουθοῦσαι τὰς Ἰονίους νήσους εἶχον Libro d'oro ἢ εἶχον Libro del Consiglio ἀπλῶς; Ὁ Εὐγέν. Ρίζος Ραγκαβῆς, αὐθεντία εἰς τὰ ζητήματα αὐτά, ἀσχοληθεὶς εἰς τὴν Βίβλον τοῦ περὶ τῆς Ἰονίου Ἀριστοκρατίας καὶ μὲ τὴν ἀρχουσαν τάξιν τῆς Λευκάδος, ἔχων δὲ ὑπ' ὄψιν τοῦ ὄχι μόνον τὰ περὶ Λευκάδος ἱστορικὰ δοκίμια, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀναφορὰν τοῦ Γενικοῦ Προβλήπτου Nicolò Errizo τοῦ 1787 γράφοντος πρὸς τὴν Κυβέρνησίν του, λέγει περὶ Λευκάδος ὅτι ἐν αὐτῇ δὲν συναντῶνται αἱ λέξεις Libro d'oro, nobile, nobilità κλπ., τὰς ὁποίας συναντᾷ τις ἀνὰ πᾶν βῆμα εἰς τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικά ἐγγραφα τῆς Κερκύρας καὶ τῶν ἄλλων Ἰονίων νήσων. Πιστεύει δὲ μᾶλλον ὅτι αἰτία τῆς ἄλλείψεως ταύτης εἶναι ὁ δημοκρατικὸς χαρακτήρ, τὸν ὁποῖον ἀπ' ἀρχῆς εἶχε τὸ Συμβούλιον Λευκάδος. Καὶ προσθέτει ὅτι ναὶ μὲν τὰ 70 μέλη τοῦ Συμβουλίου Λευκάδος ὄφειλον κατὰ τὸν Βλαντὴν ν' ἀνήκωσιν εἰς μίαν τῶν ἐγγεγραμμένων εἰς εἰδικὸν βιβλίον οἰκογενειῶν, ἀλλὰ τὸ βιβλίον τοῦτο ὀνομάζετο Libro della Comunità· οἱ δὲ εἰς αὐτὸ ἐγγεγραμμένοι Cittadini καὶ ὄχι Nobili. Τούτου ἕνεκα δημοσιεύει καὶ τὸν πίνακα τῶν οἰκογενειῶν αἵτινες ἀπετέλεσαν τὸ Γενικὸν Συμβούλιον χωρὶς ὁμῶς νὰ ἐρευνήσῃ καὶ τὴν γενεαλογία αὐτῶν. Τούτων δοθέντων ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Γεωργίτση ὁ ἀναφερόμενος τόσον εἰς τὴν ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἑλληνισμὸς» δημοσιευθεῖσαν μελέτην του, ὅσον καὶ εἰς τὸ βιογραφικὸν σημεῖωμα περὶ Κονεμένου βέη, ὅτι ἐν Πρεβέζῃ ὑπῆρχε Libro d'oro καὶ τάξις εὐγενῶν, κατακίπτει. Διότι ἂν ὑπῆρχεν εἰς Πρεβέζαν, Πάργαν κλπ. «εὐγένεια», δὲν νομίζομεν ὅτι θὰ ἡμέλει ὁ Ραγκαβῆς νὰ ἐργασθῇ ἐπ' αὐτῆς. Ἀλλὰ περὶ τῶν πόλεων τούτων οὐδὲν ἀναφέρει, καίτοι εἰς τὸ αὐτὸ τμήμα τοῦ ἔργου του φαίνεται ἔχων ὑπ' ὄψιν του ὅτι αἱ Ἡπειρωτικαὶ πόλεις διακοῦντο ὑπὸ τοῦ Ἑνεσοῦ Προβλήπτου. Ἐπομένως τόσον ἡ ὀνομασία τοῦ βιβλίου τῶν ἄστων τῆς Πρεβέζης καὶ Πάργας ὡς Libro d'oro ὅσον καὶ οἱ τίτλοι τῶν εὐγενῶν οἱ ἐνυπάρχοντες εἰς τὰ ἐγγραφα, δὲν πιστοποιοῦν τὴν ὑπαρξίν τάξεως «εὐγενῶν» εἰς τὰς Ἡπειρωτικὰς πόλεις κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἀλλὰ τὴν διάκρισιν τῶν ἄστων ἐκ τοῦ ὄχλου τῶν ἐργατῶν καὶ ἄλλων. Ἄλλως τε εἰς τὰ ἐγγραφα δὲν ἀποκαλοῦνται οἱ ἄστοι τῶν πόλεων τούτων μόνον εὐγενεῖς, ἀλλὰ καὶ περιβλεπτοὶ, ἐκλαρ-

VII

Τὸ ἄρθρον VII τῆς Συνθήκης ρυθμίζει τὰς προνομίας τὰς σχετικὰς πρὸς τὴν ἄσκησιν τοῦ τοπικοῦ δικαίου²⁵. Τὸ φερμάνιον²⁶ ὄρισεν ἐπίσης ὅτι προκειμένου περὶ κάθε εἶδους ἀγωγῶν καὶ κληρονομικῶν διαφορῶν καὶ «ὑποστατικῶν» δέον νὰ τύχωσιν ἐφαρμογῆς οἱ παλαιοὶ τῶν νόμοι καὶ αἱ ἀρχαῖαι συνήθειαι. Ποῖοι ἀκριβῶς ἦσαν οἱ παλαιοὶ νόμοι καὶ αἱ ἀρχαῖαι συνήθειαι; Ἀναμφισβήτητος τυγχάνει ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου. Διότι ἢ θὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐπανήλθεν εἰς ἰσχὺν τὸ *Novissimum Statutorum ac Venetarum legum volumen* περιέχον Ρωμαϊκὸν δίκαιον καὶ τοπικὰ ἔθιμα, ἰσχῦσαν ἐν Ἑπτανήσῳ ἀπὸ τοῦ 1729²⁷, μετὰ δὲ τὴν κατοχὴν ταύτης ὑπὸ τῶν Γάλλων καὶ ἐπὶ τούτων, ἢ ἂν ὑποτεθῆ ὅτι δὲν εἶχεν ἐπακταθῆ καὶ εἰς τὰς Ἡπειρωτικὰς πόλεις ἢ κωδικοποιήσας τοῦ *Novissimum volumen* θὰ δεχθῶμεν ὅτι ἰσχυσεν ἐν Πρεβέζῃ καὶ τὰς ἄλλας πόλεις τὸ κρατήσαν καὶ εἰς τὴν ὅλην Ἑλλάδα,²⁸ καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν Ἡπειρὸν²⁹. Ρωμαϊκὸν τοῦτέστιν τροποποιούμενον ὑπὸ τῶν τοπικῶν ἐθίμων. Πλὴν ὁμως τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ τοπικοῦ δικαίου, ἰσχυρον καὶ τὰ Διατάγματα τῆς Διοικήσεως, τῶν ὁποίων ἡ δημοσίευσίς ἐγένετο «μὲ τὸν κτύπον τοῦ τυμπάνου». «Τὸ παρὸν... διὰ τὴν ἐνέργειάν του καὶ διὰ τὴν καλὴν ἀκρόασιν θέλει δημοσιευθῆ μὲ τὸν κτύπον τοῦ τυμπάνου καὶ θέλει τεθῆ εἰς τοὺς συνηθισμένους τόπους τῆς παρούσης πόλεως».

Ὡς πρὸς τοὺς κρατήσαντας ποινικοὺς νόμους, γνωρίζομεν ὅτι ἡ συ-

---

προι, πανέκλαμπροι, πάνσεπτοι, σεβάσμιοι κλπ., προσελάμβανον δηλ. τίτλους κοσμητικὸς τῶν ἀξιομάτων των. Ἀλλὰ πλὴν τούτου, καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὑπάρχουσαν τάξιν «εὐγενῶν», αἱ διὰ τῆς ἀπὸ 5 Νοεμβρίου 1804 γενόμεναι ἐγγραφαὶ εἰς τὸ βιβλίον τῶν ἀστικῶν Πρεβέζης δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐγγραφαὶ εὐγενῶν, διότι κατὰ τοὺς Ἰονίους συγγραφεῖς καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἰονίοις νήσοις αἱ μετὰ τὸ 1808 γενόμεναι ἐγγραφαὶ ἔδιδον δικαιώματα ἀστικά (*Droits de Cité*) καὶ οὐχὶ εὐγενείας.

²⁵) Ἡ συνθήκη: «Ainsi les usages relatifs aux procédures civiles et criminelles, à la nature des propriétés et à l'ordre des successions héréditaires ne seront point changés».

²⁶) Τὸ φερμάνι: «Αἱ κάθε εἶδους ἀγωγαὶ καὶ κληρονομικαὶ διαφοραὶ ὁμοίως καὶ περὶ τῶν ὑποστατικῶν νὰ θεωροῦνται αὐτοδικαίως κατὰ τοὺς παλαιούς των νόμους καὶ ἀρχαίας συνήθειας των καὶ ἂν ἀκολουθήσῃ διαφορὰ κανενὸς Τούρκου μὲ ραγιὰ αὐτῶν τῶν τεσσάρων τόπων νὰ τοὺς κρίνῃ κατὰ τὸ δίκαιον ὁ Βοεβόδας καὶ ἂν συμβῆ νὰ μὴν ἠμπορέσῃ νὰ τοὺς συμβιβάσῃ, νὰ τοὺς παραπέμπῃ εἰς τὸν Καδῆν, ὅστις θὰ ἐτύγχανε πλησιέστερος».

²⁷) Παππούλια. Γενικαὶ Ἀρχαὶ τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου, καὶ Βιζουκίδου, «*Griech. Recht*» ἐν *Handw. der Rechtswissenschaft* τόμ. III.

²⁸) Παππούλια. Τὸ Ἑλληνικὸν Ἀστικὸν Δίκαιον ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ ἐξελίξει. Ἀθήναι 1912. Κ. Δ. Τριανταφυλλοπούλου. Τὸ Ἰδιωτικὸν Δίκαιον κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα. Τόμ. Γ' «Πανελληνίου Λευκόματος», Ἀθήναι 1925.

²⁹). Βλ. Ἀραβαντινοῦ. Χρονογραφίαν. Τόμ. Β'. σελ. 257 τὰς μερικὰς δι' ἐθίμων ἐν Ἰωαννίνοις παραλλαγὰς.

νήθεια ἐν Ἐπιτανήσφ εἶχεν ἀπεριόριστον ἰσχύν, ἐπετρέπετο δὲ καὶ ἡ δι' ἐκρησίας κατάργησις τούτων.

Προκειμένης διαφορᾶς Τούρκου μὲ ραγιαῖν²⁰ ἀρμόδιος ἦτο ὁ Βοσβόδας²¹, ἂν δὲ οὗτος ἐξήντλει συντηρητικῶς τὴν ἐπιτροπὴν του χωρὶς νὰ ἰπιτύχη συμβιβασμόν, τότε καὶ μόνον ἐπετρέπετο νὰ παραπέμψη τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὸν πλησιέστερον καθῆν. Τοῦτο δὲ εἶνε σύμφωνον πρὸς ἄλλας διατάξεις τοῦ φερμανίου, διὰ τῶν ὁποίων ἀπηγορεύετο ρητῶς ἡ ἐπέμβασις ξένων πασσάδων μουσελίμηδων ἢ ἄλλων ἀρχόντων εἰς τὰ τῆς ἐνώσεως τῶν Ἡπειρωτικῶν κοινοτήτων²².

Ὡς πρὸς τὴν ὁργάνωσιν τῶν δικαστηρίων γνωρίζομεν τὰ ἐξῆς: Τὰ Δικαστήρια διεκρίνοντο εἰς πρωτοβάθμια καὶ δευτεροβάθμια. Τὰ πρωτοβάθμια ἦσαν: 1) Τὸ Δικανικὸν κριτήριον τῆς πρώτης ἀπαιτήσεως, ἀποτελούμενα ἐκ τριῶν δικαστῶν τακτικῶν καὶ δύο ἀναπληρωματικῶν. Τοῦτο ἐδίκαζε διαφορὰς τοῦ πολιτικοῦ δικαίου καὶ ἐνδεχομένως καὶ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ²³.

2) Τὸ ἐγκληματικὸν δικαστήριον τῆς πρώτης ἀναφορᾶς ἀποτελούμενον ἐκ 3 μελῶν καὶ τοῦ Γραμματέως ἀσκούντος καὶ ἀνακριτικὰ καθήκοντα.

Τὸ Δικανικὸν καὶ ἐγκληματικὸν Δικαστήριον ἢ Δικαστήριον τῆς Ἐπικλήσεως ἐδίκαζε κατ' ἐκκλησιῶν τὰς ἀποφάσεις, τὰς ὁποίας ἐκκαλουμένης ἀπέπελλεν εἰς αὐτὰ ἡ Διοίκησις. Ἦτο, ὅπως ἀναφέρεται εἰς τὰς Πράξεις, «κυριάρχης τῶν κριτηρίων καὶ διεκδικητῆς τῶν δημοσίων σφαλμάτων», ἐδικαιοῦτο δὲ νὰ ἐπιτάτῃ καὶ κρατῇ τὰ κριτήρια καὶ δικαστήρια

²⁰) Ἡ διάκρισις Τούρκου καὶ ραγιαῖν δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Rouquerville (ἐνθ. ἀν. Τ. II σ. 205) ἐκφερομένην γνώμην καθ' ἣν οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἦσαν sujets τοῦ Σουλτάνου καὶ ὄχι rayats.

²¹) Βλ. Σεφερειάδην, Μισθήματα Δημοσ. Διεθνoῦς Δικαίου. Ἀθήναι 1925 σ. 529 καὶ ἐπέκ. ἐνθα καὶ βιβλιογραφίαν περὶ τῶν κρατησάντων εἰς ἀναλόγους περιπτώσεις ἐπὶ τοῦ διομολογητικοῦ καθεστώτος.

²²) Ἐν Βλαχίᾳ κατὰ τὸ Χάττι Χουμαγιούν Σουλτάν Μεχμέτ Β' ἔτους 1460 ἀπὸ Χριστοῦ «ὅτι Μωσμεθανός τις ἤθελεν ἔχη διαφορὰν μετὰ Βλάχου ἢ διαφορὰ του νὰ θεωρῆται εἰς τὸ τοῦ Ἡγεμόνος Διβάνιον, κατὰ τὴν τοῦ τόπου συνήθειαν, καὶ ἡ ἀπόφασις τῆς κρίσεως νὰ μὲνη κεκυρωμένη. (Φωτεινοῦ ἐνθ. ἀν. Τόμ. 3, σ. 371). Ὁμοίως Χάττι Χουμαγιούν 1803 καθ' ὃ τὰς διαφορὰς τῶν Τούρκων καὶ Ραγιαῖδων ρυθμίζει ὁ Ἐμλὰκ Βοϊβοδασῆ, συμπράττοντος τοῦ Διβάν Κιατιπῆ (Γραμματέως τοῦ Διβανίου). (Φωτεινοῦ Τόμ. 3 σελ. 379).

²³) «Καὶ οἱ Βεζυράδες καὶ Πασσάδες καὶ Μουσουλίμηδες καὶ Βοϊβοδάδες καὶ κάθε λογῆς ἐξουσιασταὶ νὰ μὴν ἠμποροῦν ν' ἀναμιγνύονται ὅσοι γειτνιάζουν εἰς τοὺς τόπους τούτους οὔτε εἰς τὰ σύνορα, οὔτε νὰ ἐνοχλοῦν κατ' οὐδένα τρόπον τοὺς Ραγιαῖδες καὶ μάλιστα αὐτὰ τὰ τέσσερα μέρη».

²⁴) Οὗτοι ἦσαν οἱ χρονικοὶ κριταὶ (judices annuales) τοῦ Βυζαντινοῦ δικαίου, ἐδίκαζον καὶ μικροδιαφορὰς μέχρι 30 δουκάτων μὴ ὑφισταμένας εἰς δικαιώματα κιστωμάτων καὶ ἐδαφονομιῶν.

εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ νόμου καὶ τῆς δικαιοσύνης. Ἡ ὑπόθεσις ἐνεγράφετο εἰς τὸ βιβλίον ὄρισμοῦ, τὸ ὁποῖον ὠμοίαζε πρὸς τὸ παρ' ἡμῖν πινάκιον. Ἡ κλήσις ἐγένετο διὰ δικαστικοῦ κλητῆρος, οἱ διάδικοι ἐνεφανίζοντο κατ' ἀρχὰς ἢ μόνοι ἢ μετὰ συμπαραστάσεως δικηγόρων. Ἡ μεσολάβησις ὅμως τῶν δικηγόρων κατηργήθη βραδύτερον διὰ τῆς ἀπὸ 24 Αὐγούστου 1803 ἐπιστολῆς τῆς Προεδρείας πρὸς τὸ δικανικὸν κριτήριον τῆς πρώτης ἀναφορᾶς. (Πρ. Ἐπιστολαὶ φύλλον 18). Καίτοι δημοσιευθεῖσαν ἤδη ὑπὸ τοῦ Γεωργίτση τὴν ἀναδημοσιεύω χάριν τῶν συναδέλφων μου.

«Θέλοντας ἡ πρόνοια, ἐλεγεν ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη, ταύτης τῆς προεδρείας, νὰ διατηρήσῃ ἀδιάφορα τὰ αἰσθήματα τῶν κριτῶν ἀπὸ τὴν πειθῶ καὶ μαγνητικὴν δύναμιν τῆς εὐγλωττίας καὶ εὐφραδείας καὶ νὰ προασφαλίσῃ κατὰ τὸ δυνατόν τὸ δίκαιον τοῦ καθεκάστου ἀπὸ τὴν τεχνικὴν παράστασιν τῶν λόγων, ἔκρινε ἀναγκαῖον καὶ ἐπωφελὲς νὰ ἐμποδίσῃ διὰ ψηφίσματος τῆς τὴν χρῆσιν τῶν ἰντερβεντιέντηδων, οἵτινες ἐπιτηδευόμενοι ἐξ ἀπαγγέλματος τὴν τροπολογίαν, ἀμαυροῦσι καὶ περιτρέπουσι τὴν ἀλήθειαν μὲ τὴν τῶν σοφισμάτων τῆς περίπλεξιν. Λοιπὸν εἰς τὸ ἐξῆς οἱ ἔχοντες διαφορὰς καὶ ἀγωγὰς, θέλει τὰς παρασταίνουσι καὶ σαφηνίζουσι μὲ τὸ μέσον τῶν ἐστισιῶν τους ἦτοι ἐκθέσεών τους καὶ ἀλιγκατσιόνων τους καὶ τοιουτοτρόπως ἢ μὲν ἀλήθεια δὲν κινδυνεύει, τὸ δὲ ψεῦδος φανεροῦται ἢ δύναμις τοῦ νόμου ὑπερισχύει καὶ βασιλεύει, καὶ τὸ δίκαιον θριαμβεύει. Ταῦτα καὶ σὰς εὐχόμεθα θεόθεν πᾶν ἀγαθὸν καὶ σωτηριῶδες».

Κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ διαδικασία ἦτο περίπου ὅμοια τῆς σημερινῆς. Ἐνώπιον τοῦ δικαστοῦ ὁ μὲν ἐνάγων «ἐπρόφερεν», ὁ δὲ ἐναγόμενος «ἀντέφερεν».

VIII

Τὸ ἀρθρον IX τῆς Συνθήκης εἶνε ὁλόκληρον ἀφιερωμένον εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀσκήσιν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας²⁴. Ἡ Ὑ. Πύλη ὠμολόγει ἐγγυήσεις ὅτι θὰ ἀσκῆται αὕτη καθ' ὃν τρόπον ἠσκεῖτο καὶ ἐπὶ Ἐνετῶν. «Κατὰ συνέπειαν οἱ ραγιαδες θὰ ἔχουν ἀκέραιον τὸ δικαίωμα νὰ ἐπισκευάζουν τοὺς ναοὺς των, νὰ κτίζουν νέους καὶ νὰ κρούουν τοὺς κώδωνας χωρὶς νὰ ἐμποδίζωνται κατὰ τίποτε». Τὸ φερμάνιον ἀνέφερε τὰς αὐτὰς διατάξεις προσθέτον καὶ τὴν ἀπαγόρευσιν τῶν παρεισπράξεων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἀνέγερσιν ἢ ἐπισκευὴν τῶν ναῶν, περὶ ὧν ἤδη ἐγένετο μνεῖα ἀνωτέρω. Ἡ διάταξις, ἣτις δύναται νὰ ξενίσῃ τοὺς ἀγνοοῦντας τὰ τότε ἐν Τουρκίᾳ εἰωθότα εἶνε ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν

²⁴) Ἡ Πρέβεζα καὶ ἡ Βόνιτσα ὑπήγοντο ἐκκλησιαστικῶς κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνοισι ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον Ἄρτης καὶ Ναυπάκτου ὑπέρτιμον καὶ ἐξαρχον Αἰτωλίας. Περὶ τοῦ τότε ἀκμάσαντος Ἰγνατίου βλ. Περικλέους Γ. Ζερλέντου. Ἡ συνθήκη τῶν Ἑπτανησίων καὶ Ἀλῆ Πασσᾶ. Ἐται 1803. Ἀθήναι 1921.

κροῦσιν τῶν κωδῶνων τῶν ἐκκλησιῶν. Τοῦτο ἰθεωρεῖτο τότε πράγματι προνόμιον. Οὕτω καὶ εἰς τὸν κώδικα τῶν προνομιῶν τῶν κοινοτήτων τοῦ Ζαγορίου τοῦ 1831 παρατηροῦμεν τὰς αὐτὰς διατάξεις: «Ἐλευθέρως τὰς θρησκευτικὰς αὐτοῦ τελετὰς καὶ ἀπεριορίστως ἀγέσθω, κροῦσαι καὶ κώδωνας καὶ πάντα ναὸν ἀνευ οὐδεμιᾶς διατυπώσεως ἀνακαινισάσθω»²⁵, ὅλοι δὲ σχεδὸν οἱ ἀσὴ παντιῆ, οἵτινες ἐπηκολούθουν τὴν ἰδαφικὴν ἐπέκτασιν τῆς κυριαρχίας τῶν Τούρκων ἀνέφερον ὡς προνόμια τὰ τῆς κροῦσεως τῶν κωδῶνων, ταφῆς κλπ. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ προνόμια κατηργήθησαν μετὰ τὴν δευτέραν εἰσβολὴν εἰς Πρέβεζαν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὅτε οὗτος κατὰ τὸν Rouquieville ἔκτισε καὶ τέμενος, ἀπογορεύσας τὴν δημοσίαν λατρείαν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως.

IX

Ὡς προνόμιον δεόν νὰ θεωρηθῆ καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἐγκαταστάσεως Τούρκων εἰς τὰς προνομιοῦχους πόλεις. Τὴν ἀπαγόρευσιν αὐτὴν ἀναγράφει τὸ ἀρθρον VIII τῆς συνθήκης.

Ἀνάλογος ἀπαγόρευσις φαίνεται κρατήσασα εἰς Ἀμπελάκια, ἃν πιστεύσωμεν τὸν Beaujour²⁶.

X

Ὁλόκληρον τὸ σύστημα τῶν προνομίων, τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησεν ἡ Συνθήκη τοῦ 1800 διὰ τὰς Ἑπαιρωτικὰς πόλεις, εἰς ἓνα καὶ μόνον ἀπέβλεπε σκοπὸν· τὴν ἀνασυγκρότησιν δηλονότι τῶν Ἑπαιρωτικῶν κοινοτήτων, τὰς ὁποίας ἐξηφάνισε τῷ 1798 ὁ Ἀλῆ Πασᾶς. Τοῦτο καθίσταται περισσότερο ἐκδηλον ἐκ τῶν ἐπιτολῶν τοῦ Σουλτάνου πρὸς τὸν Ἀβδουλλάχ Μπέην σχετικῶς μετὰ τὴν ἐκ νέου ἐγκατάστασιν τῶν κατοίκων τῆς Πρεβέζης καὶ τῶν ἄλλων πόλεων εἰς τὰς ἐστίας των.

«Μόλον τοῦτο, ἔγραψεν εἰς τὸ φερμάνιον, ἀπὸ τοῦς ρηθέντας τόπους ἐπειδὴ ἡ περιοχὴ²⁷ τῆς Πρεβέζης ἦτο ἀπ' ἀρχῆς κατοικημένη ἀπὸ δώδεκα

²⁵) Λαμπρῆς (ἐνθ. ἀν. τευχὸς 9ον, σελ. 11 καὶ 24).

²⁶) Tableau du commerce de la Grèce. à Paris 1800.

²⁷) Ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ καθεστῶτος τῶν τεσσάρων Ἑπαιρωτικῶν πόλεων περιλαμβάνεται καὶ ἀνάλογος πρὸς ταύτας περιοχὴ τὴν ὁποίαν ἀπήρτιζον κῶμαι τινὲς κείμεναι πέρα τῶν πόλεων τούτων (βλ. Dagu. Histoire de Venise T. VI Livre XXXVIII σελ. 44 καὶ Béllaire ἐνθ. ἀν. 200—1, διὰ τὴν ἔκτασιν τῆς περιοχῆς τῆς Πρεβέζης καὶ τοῦ Βουθρωτοῦ. Διὰ δὲ τὴν ἔκτασιν τῆς περιοχῆς τῆς Βονίτσας βλ. D'arbols καὶ Béllaire ἐνθ. ἀν. σ. 22).

Ὁ Τσοποτὸς μὴ ἔχων τοῦτο ὑπ' ὄψιν του καὶ παραλαμβάνων ἀπὸ τὸ «Ἐγχειρίδιον τοῦ ἐν ἰσχύει Ὀθωμανικοῦ Δικαίου» τοῦ Δ. Κ. Κασβίκη (Ἀθήνησι 1859) τὴν ἐν σελ. 119 ἀναγραφομένην ἀπόφασιν Τουρκικοῦ Δικαστηρίου τοῦ 1749, καθ' ἣν «ἔγραψεν ὁ ταπεινὸς ἐν Κυρίῳ τῷ Ὑψίστῳ Ὀσμάν, Διοικητῆς ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ τοῦ Βλαχωρίου μετὰ τοῦ λοιποῦ τῆς Βόνιτσας», λέγει ὅτι ἡ ἀπόφασις ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Δικαστηρίου

χιλιάδας²⁸ καὶ ἐξ αἰτίας τοῦ πολέμου καὶ τῶν ταραχῶν ἔφυγον οἱ κάτοικοι καὶ δισκορπίσθησαν εἰς τὰ περίξ ἔδω καὶ ἐκεῖ, καὶ οἱ ἄλλοι τόποι ἠνωχλήθησαν καὶ αὐτοὶ ὀπωσδήποτε διὰ νὰ ἐπανέλθῃ ἡ παλαιὰ εὐνομία καὶ εἰρήνη εἰς αὐτὰ τὰ ρηθέντα μέρη.... νὰ ἐπιμεληθῆς διὰ νὰ ἐλκύσῃς τοὺς Ραγιαδες ὁποῦ εἶνε σκορπισμένοι καὶ νὰ τοὺς φέρῃς εἰς τοὺς τόπους των προσέχων διὰ νὰ εἶνε φυλαγμένοι καὶ ζῶσι μὲ ἄνεσιν ὥστε ἐντὸς ὀλίγου νὰ κατοικηθῶσιν οἱ ρηθέντες τόποι καὶ νὰ εὐτυχήσουν».

Προσέτι ὁ Σουλτᾶνος διὰ νὰ μὴ γυμνοῦται ἡ γῆ τῶν κατοίκων τῆς καθιέρωσα τὸν θεσμόν τῆς ὑποχρεωτικῆς πραγματικῆς προτιμήσεως τοῦ κυρίου πρὶν ἢ ἐκποιήσῃ τὸ ἀκίνητόν του, τὸν ὁποῖον γνωρίζομεν κρατήσαντα καὶ ἐν Βυζαντίῳ εἰσαχθέντα διὰ τοὺς αὐτοὺς οικονομικοὺς λόγους²⁹. Κατὰ τὸ φερμάνιον ἐπειδὴ ἅμα πωλοῦν οἱ κάτοικοι τῶν τεσσά-

Βονίτης συνεπεία ἀγωγῆς Χριστιανικῶν Κοινοτήτων κατὰ τῶν οικείων Σπαχήδων. Ἡ ὡς ἀνω ἀπόφασις δὲν ἐξεδόθη ὑπὸ Δικαστηρίου ἐδρεύοντος τῷ 1749 ἐν Βονίτῃ, καθότι τότε ἡ Βόνιτσα ἦτο ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν Ἑνετῶν, ἀλλὰ ὑπὸ τοῦ Δικαστηρίου τῆς ἐπαρχίας Βλαχοχωρίου, εἰς ὃ ὑπήγετο καὶ τὸ ὑπόλοιπον τῆς περιφερείας Βονίτης (ἐξαιρουμένης τῆς πόλεως Βονίτης καὶ τῆς περιοχῆς τῆς).

²⁸) Περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Πρεβέζης, πλὴν τῶν ἐρευνῶν τοῦ κ. Ἀνδρεάδου εἰς τὰ οικονομικὰ τῆς Βενετοκρατίας, οὐδεμίαν ἔχομεν συστηματικὴν ἐργασίαν. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν καὶ ἡ ἔλλειψις ἱστορικοῦ δοκιμίου τῆς πόλεως. Δυστυχῶς πλὴν τῆς ἱστορικῆς ἢ μᾶλλον χρονογραφικῆς περιλήψεως τοῦ Μητροπολίτου Ἄρτης καὶ μελέτης περὶ τοῦ τοπωνυμικοῦ τῆς πόλεως καὶ περὶ τῆς κτίσεώς της δημοσιευθεισῶν ὑπὸ τοῦ κ. Φουρίκη εἰς τὸ Α' Τεῦχος τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν καὶ τὸ Α' Τεῦχος τοῦ 1938 τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν», οὐδεμία ἄλλη ἐρευνα ἐγένετο. Ἐνῶ διὰ τὴν Πάργαν ἔχομεν πολυτελεῖς ἐκδόσεις, αἵτινες ἐγένοντο ὑπὸ ὑψηλῶν τῆς πόλεως ἐπισκεπτῶν. Ἀτυχῶς δὲ καὶ τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ Armeno carlo περὶ τῶν Ricerche statistiche intorno alla città e territorio di Prevesa, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν οὗτος, ὡς ἀναφέρει ὁ Μουστοξύδης, εἰς τὴν Ἴόνιον Ἀκαδημίαν, δὲν κατέρχθησεν παρὰ τὰς προσπάθειάς του ν' ἀνεύρη ὁ κ. Ἀνδρεάδης.

Κατὰ τὰς Αναγραφῆς τοῦ 1770 ὁ πληθυσμὸς τῆς Πρεβέζης ἀνήρχετο εἰς 1834 ψυχάς. Μετὰ 35 δὲ ἔτη ὁ μὲν St Sauveur τὸν ἀναβιβάζει εἰς 7—8000 ὁ δὲ Σηροφάνης εἰς 10000. Ἡ διαφορά αὕτη δικαιολογεῖται εὐκόλως ἂν σκεφθῶμεν ὅτι ἐπειδὴ αἱ τέσσαρες πόλεις αὐτοδιωκοῦντο ὑπὸ τοὺς ἑνετοὺς, ἐγένοντο τὸ κέντρον τῶν διωκομένων καὶ τυραννουμένων ὑπὸ τῶν Τούρκων. Χαρακτηριστικοὶ εἶνε δύο στίχοι τοῦ ποιητοῦ τοῦ ἔπους τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Ἀλβανοῦ Χ' Σεχρέτη, καθ' ὃν ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς πρώτης εἰσβολῆς τοῦ Ἀλῆ εἰς Πρέβεζαν,

Ἡ κλεφτουριά τῆς Ρούμελης ἔδω ναι μαζεμένη

Μερδονυχτα γιὰ πόλεμον αὐτοὶ ναι λυσσασμένοι.

Ὅστε ἡ Πρέβεζα ἦτο τὸ κέντρον καὶ ἀφστήριον τῶν ἀρματολῶν τῆς Ἀκαρνανίας καὶ Ἡπείρου. Τοιοῦτο δὲ κέντρον κατέστη μετὰ τὸ 1800 λόγῳ τῶν προνομίων. Τοῦτο γίνεται κατάδηλον ἀπὸ τὰς ἐνεργείας τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὁ ὁποῖος παρίστανε πάντοτε εἰς τὴν Κων/πολιν τὰς προνομιοῦχους πόλεις ὡς ἐστὶν ἀνταρτῶν κατὰ τοῦ πασσαλικίου του

²⁹) Βλ. Καλλιγᾶ. Ἐνοχικὸν Δίκαιον σ. 379 καὶ περὶ Δουλοπαροικίας. Διὰ λόγους φορολογικοὺς κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα παρατηροῦμεν ἐν Βυζαντίῳ τὴν ἀπογύμνωσιν τῆς γῆς ὑπὸ τῶν οἰκητόρων τῆς. Διὰ τὴν περιστολὴν τοῦ κακοῦ μεταξὺ τῶν ἄλλων μέσων, τὰ ὁποῖα ἐπενόησαν οἱ Βυζ. Αὐτοκράτορες, ἦτο καὶ ἡ ἐκ νέου καὶ ἐν μεγάλῳ μέτρῳ

ρων αὐτῶν τόπων τὰ ἀκίνητά των ξενιτεύονται διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ, διὰ τοῦτο «ἂν τις λάβῃ χρεῖαν διὰ νὰ πωλήσῃ κανένα του Μοῦλκι νὰ τὸ πωλῇ μὲ τιμὴν ὅπου ἀξίζει ἢ πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν τεσσάρων τόπων ἢ πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν Ἑπτανήσων».

Κρίνοντας τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα εἶχον αἱ ὡς ἄνω ἀναπτυχθεῖσαι διατάξεις τῆς τε Συνθήκης καὶ τοῦ φερμανίου, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι οἱ θεσπίσαντες ταύτας ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ των. Τοῦτο συμπεραίνομεν 1) ἐκ τοῦ λαμπροῦ καὶ ὑποδειγματικοῦ δημοσίου βίου, τὸν ὁποῖον ἀνεπτυξαν αἱ κοινότητες ἐκεῖναι ὡς μᾶς τὸν παρέδωσαν τὰ βιβλία τῶν πράξεων τῶν ἀρχόντων μετὰ μίαν ἱστορικὴν καταστάσαν καταστροφὴν ἐν τῷ δημοσίῳ τούτῳ βίῳ τῶν κοινοτήτων διαφαίνεται ἀνωτέρα τις πνοὴ εἰς τοὺς διοικοῦντας, ἀπόλυτος σεβασμὸς πρὸς τοὺς νόμους καὶ τοὺς ἀρχοντας καὶ ἀφοσίωσις τούτων πρὸς τὴν ὑψηλὴν αὐτῶν ἀποστολήν. 2) Ἐκ τῆς καταστάσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ὅστις, ἂν καὶ δὲν ἔφθασεν ἴσως εἰς τὸ πρὸ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ σημεῖον, ἔβαινεν ὅμως συνεχῶς ἀξανάμενος, ὡς πρὸς τὴν Πρέβεζαν τοῦλάχιστον, ἀπὸ τοῦ 1800 καὶ ἐπέκεινα ⁴⁰.

Ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀναγκαστικῆς πραγματικῆς προτιμήσεως ἐν τῇ ἐκποιήσει τῶν ἀκινήτων ὑπὸ τῶν κυρίων των, τῶν «ὄμοχάρων», «ὄμοκῆσων», «ὄμοτελῶν» ἢ ὅπως ἄλλως ἀποκαλοῦνται ἐν ταῖς Νεαραῖς οἱ οἰκότερες (Convecaril) τῶν μητροκομιῶν. Αἱ Νεαραὶ αὗται εἶνε ἡ II τῶν Ρωμανοῦ Κωνσταντίνου καὶ Χριστοφόρου, ἡ XI τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἡ XV τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ νεωτέρου καὶ ἡ XXIX τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἀποτελοῦσι δὲ λαμπρὸν τεκμήριον περὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ μετὰ τὴν περίφημον διάταξιν τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, δι' ἧς κατηγορεῖτο καὶ ἀπιστήμως ἡ δημοτικὴ διοίκησις ἐν Βυζαντίῳ, ὁμάδων δήμων ⁴¹. Ἀλλὰ περὶ τούτων θέλομεν ἐκτενῶς ἀσχοληθῆαι ἐν ἰδιαιτέρῳ ἡμῶν πραγματείας.

Ἡ προτίμησις αὕτη περιορίζουσα τὴν γενικὴν ἀρχὴν τοῦ Ρ. Δικαίου τῆς ἐλευθέρως ἐκποιήσεως πρὸς οἰονδήποτε τῶν ἀκινήτων εἶχεν εἰσαχθῆ πολὺ πρὸ τῆς Μακεδονικῆς Δυναστείας, φέρεται ὅμως ὡς καταργηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἅμα δὲ ἐτέθη ἐκ νέου εἰς ἰσχύν, περιορίζετο μόνον ὡς πρὸς τὰς μητροκομίας καὶ δὲν ἦτο γενικὴ.

⁴⁰) Τὰς παραμονὰς τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἡ Πρέβεζα ἠρημώθη κατοίκων ὅστε ἐκ τῶν 14 λόχων τῆς ἐθνοφυλακῆς (compagnies) εἰς τὴν πόλιν ἔμειναν μόνον 200 περίπου πένητες καὶ ἐργάται. Κατὰ τὴν εἰσβολὴν ἐσφάγησαν καὶ οὗτοι μετὰ τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ στρατοῦ τῶν Περσεβιανῶν καὶ τῶν Γάλλων τῆς Νικοπόλεως, ξυριζόμενοι μάλιστα κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Holland τὸν μύστακα καὶ τὸν κόγωνα πρὸ τῆς σφαγῆς των, καὶ τοῦτο ἵνα αἱ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς τρόπαια ἀποστέλλόμεναι κεφαλαὶ των ἐκλαμβάνονται ὡς κεφαλαὶ Γάλλων. Τῷ 1812 ὁ Holland τὸν πληθυσμὸν τῆς Πρέβεζης ὑπολογίζει εἰς 4000. Τῷ δὲ 1819 ὁ Σταγειρίτης εἰς 12000 «ὡς λέγουσι τοὺς ἐγκατοίκους αὐτῆς». Ὁ τελευταῖος μάλιστα προσθέτει ὅτι ἡ Πρέβεζα «ἔχει ἐμπόριον ἰκανὸν γεννημάτων ἐλαίου, ἐλαιῶν, δερμάτων καὶ ἄλλων».

Εἰς τὸν πληθυσμὸν τῆς Πάργας ἀπὸ τοῦ 1788 (8414 αὐτόχθονες), ὅποτε τὴν ἐπισκέφθη ὁ Πρίγκηψ Σαλβατόρ, μέχρι τοῦ 1817, ὅποτε ἔγραψε περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως ταύτης ὁ ἀντισυνταγματάρχης de Bosset πρὸς φίλον του, ὑπολογίζων τοὺς ὄλους κατοίκους εἰς 800 περίπου οἰκογενείας, παρουσιάζεται ἐλάττωσις 2072 ψυ-

⁴¹) Π. Ἀργυροπούλου, Ἡ δημοτικὴ διοίκησις ἐν Ἑλλάδι. Ἐν Ἀθήναις 1859, σελ. 83.

3) Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐλειτούργησεν ἐν Πρεβέζῃ τὸ ὑπὸ τοῦ ἱερομάρτυρος Κοσμᾶ ἐπὶ Ἑνετοκρατίας (πιθανῶς τὴν 8ην δεκαετηρίδα τοῦ 18ου αἰῶνος) ἰδρυθὲν σχολαρχεῖον⁴¹, καθ' ἣν στιγμὴν ὅλα σχεδὸν τὰ σχολεῖα τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος ἤρχισαν νὰ κλείουν⁴².

XI

Περὶ τοῦ τέλους τοῦ προνομιακοῦ καθεστῶτος τῶν Ἡπειρωτικῶν πόλεων δὲν ἔχομεν σαφεῖς εἰδήσεις. Κατὰ τινὰς ἱστοριογραφίας ὁ Ἄλῃ Πασᾶς ἐπωφεληθεὶς τοῦ μεταξὺ Ρώσων καὶ Τούρκων ἐκραγέντος νέου πολέμου ἐζήτησε ἀπὸ τὴν Υ. Πύλην νὰ προστατεύσῃ τὰς Ὀθωμανικὰς κτήσεις καὶ ἔλαβε τὴν ἄδεια νὰ καταλάβῃ τὰς Ἡπειρωτικὰς πόλεις. Κατ' ἄλλην εἶδησιν, τὴν ὁποῖαν ὁμως μόνος ὁ Leake ἀναφέρει, τῷ 1806 ὁ Ἄλῃς ἔπεισε τοὺς ἐν Κων/πόλει νὰ ἐκχωρήσωσιν αὐτῷ τὰς προνομιοῦχους πόλεις ὡς Μουλκναμέ, ἦτοι ὑπὸ τὸν τύπον τῆς ἐφ' ὄρου ζωῆς ἐπικαρπίας⁴³. Ποῖα εἶνε ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια εἶνε τολμηρὸν ν' ἀποφανθῶμεν. Δυστυχῶς ἐλλείπουν πάντοτε τὰ δημόσια ἔγγραφα τῶν χρόνων ἐκείνων. Δὲν κρίνω δὲ ἄσκοπον ὅπως τονίσω τὴν ἀνάγκην τῆς περισυλλογῆς καὶ δημοσιεύσεως τοιούτων ἐγγράφων, ἅτινα προώρισται νὰ παραστήσουν τὸν δημόσιον βίον τῶν Ἡπειρωτικῶν κοινοτήτων καὶ δήμων ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν 18ον καὶ 19ον αἰῶνα ἀποτελεῖ τὸ λαμπρότερον τμῆμα ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους.

χῶν. Τὴν ἐλάττωσιν ταύτην οἱ καθηγηταὶ κ. κ. Ἀνδρεάδης καὶ Λάσκαρης, εἰδικῶς εἰς τὸ ζήτημα ἀσχοληθέντες, καίτοι δὲν εὗρισκουν πιθανήν, ἀποδέχονται οὐχ ἥττον, διακάζοντες νὰ πιστεύσουν τὸν Σαλαμπάνταν προσθέτοντα 77 οἰκογενεῖας καὶ παρατηροῦντα ὅτι ἐν Ἡπείρῳ οἱ ἀδελφοὶ ἔστω καὶ ἔγγαμοι συζῶσι μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς. Δὲν βλέπω ὅμως διατί, ἐντῷ τῷ 1788 οἱ κάτοικοι τῆς Πάργας ἦσαν 3414 ἀυτόχθονες, καὶ τῷ 1800 κατὰ Σαλαμπάνταν ἦσαν 5000 πιθανάτατα ὅλοι ἀυτόχθονες, διατί νὰ ἠλαττώθησαν τόσο πολὺ μέχρι τοῦ 1817 ἀφοῦ ἐμεσολάβησε καὶ διάστημα προνομιῶν (πλὴν ἂν ὁ Σαλαμπάντας δὲν ὑπελόγιζε μόνον τοὺς ἀυτόχθονας) ἐπὶ Τούρκων, δὲν ὑπέκυψαν δὲ εἰς τὸν Ἄλῃ Πασᾶν τῷ 1807, ὅπως ἡ Πρέβεζα καὶ αἱ ἄλλα Ἡπειρωτικαὶ πόλεις. Ὁ Ἀραβαντινὸς ἄλλως τε τῷ 1817 ὑπολογίζει εἰς 4000 περίπου τοὺς ἀποδημήσαντας.

⁴¹) Βλ. εἰς Κ. Σάβαν, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σελ. 230 τὴν πρὸς τοὺς Πρεβεζιανούς ἐπιστολὴν τοῦ Κοσμᾶ, ἐν ἣ ὁ αὐτὸς ἀναφέρει ὅτι πρὸ αὐτοῦ δὲν ὑπῆρχε σχολεῖον ἐν Πρεβέζῃ, ἐδημιούργησε δὲ αὐτὸς τοιοῦτο.

⁴²) Κούμα. Ἱστορίαν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Τόμ. 12 σελ. 557. Εἶνε ἀξία παρατηρήσεως ἐνταῦθα ἡ πληροφορία τοῦ Κούμα περὶ τῆς τότε κρατούσης δυστυχίας, ἕνεκα τῆς ὁποίας «ἀπὸ τοῦ 18 ἔτους ἤρχισαν νὰ κλείωνται τὰ σχολεῖα τῆς Θεσσαλίας καὶ ἄλλα, ἔμειναν δὲ ὀλίγο ἐφεξῆς». Ἡ πληροφορία τοῦ Κούμα συμπίπτει μὲ τὰς δημογραφικὰς εἰδήσεις τὰς ὁποίας μᾶς δίδει ὁ Bartholdy (Bruchstücke, Berlin 1805) περὶ τῆς τότε ἐν Ἀνατολῇ καταστάσεως, καθ' ἣς ὁ πληθυσμὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ τῆς Μ. Ἀσίας κατὰ τὰ ἔτη 1803 καὶ 1804 ἠραιώθη σημαντικῶς διὰ τὴν περισσεύουσαν δυστυχίαν.

⁴³) Leake ἐνθ. ἄνωτ. Τόμ. Γ'. σελ. 488.